

—
Верховний
Суд

ОГЛЯД
рішень Європейського суду
з прав людини
(серпень – вересень 2021 року)

Зміст

Стаття 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на життя)	4
RAŽNATOVIĆ v. Montenegro: вчинення самогубства пацієнткою психіатричного закладу – відсутність порушення	4
CARTER v. Russia: факт отруєння Олександра Литвиненка радіоактивною речовиною, що призвело до його смерті, і непроведення ефективного розслідування цього факту – порушення	7
Стаття 6 Конвенції (право на справедливий суд)	11
KARRAR v. Belgium: обставини візиту судді на місце злочину спричинили сумніви у його неупередженості – порушення	11
INMOBILIZADOS Y GESTIONES S.L. v. Spain: необґрунтоване визнання Верховним судом трьох із п'яти аналогічних касаційних скарг з тими самими сторонами та з одного правового питання неприйнятними – порушення	13
WILLEMS AND GORJON v. Belgium: надмірний формалізм Касаційного суду у визнанні касаційної скарги неприйнятною, оскільки адвокат не вказав на наявність у нього необхідного свідоцтва – порушення	16
Стаття 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя)	21
M.P. v. Portugal: подання колишнім чоловіком заявниці її електронних повідомлень як доказів у цивільних справах про розірвання шлюбу й про батьківську відповідальність – відсутність порушення	21
VOLODINA v. Russia (no. 2): невжиття органами влади достатніх заходів для захисту жертви домашнього насильства від неодноразових актів кібернасильства – порушення	24
Стаття 10 Конвенції (свобода вираження поглядів)	26
ASSOCIAZIONE POLITICA NAZIONALE LISTA MARCO PANNELLA AND RADICALI ITALIANI v. Italy: припинення мовлення програм політичних платформ на державних телеканалах – відсутність порушення	26
SANCHEZ v. France: визнання політика – власника акаунту в соціальній мережі – відповідальним за оперативне невидалення ним ворожих коментарів, опублікованих іншими користувачами на його сторінці – відсутність порушення	29
Z.B. v. France: засудження заявника за прославлення умисного вбивства шляхом нанесення написів на футболку дитини – відсутність порушення	34

RINGIER AXEL SPRINGER SLOVAKIA, A.S. v. Slovakia (No. 4): накладення штрафу на компанію-заявника за підбурювання до вживання наркотичних речовин, хоча відповідне твердження було висловлене гостем інтерв'ю, а не самою компанією – порушення	37
Стаття 14 Конвенції (заборона дискримінації)	39
X v. Poland: урахування сексуальної орієнтації заявниці як підстава для відмови у встановленні опіки над дитиною – порушення	39
Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності)	42
PINTAR AND OTHERS v. Slovenia: відсутність обґрунтованої можливості оскаржити або вимагати компенсації за вжиті національним банком надзвичайні заходи щодо анулювання акцій та облігацій – порушення	42
ALIYEVA AND OTHERS v. Azerbaijan: недотримання Верховним судом своєї усталеної практики, у зв'язку із чим заявники не змогли отримати додаткову компенсацію за вилучення свого майна – порушення	45
Стаття 4 Протоколу № 7 до Конвенції (право не бути притягнутим до суду або покараним двічі)	49
GALOVIĆ v. Croatia: визнання заявника винним як у межах провадження у справі про адміністративне правопорушення, так і щодо кримінального провадження за домашнє насильство – відсутність порушення	49
Рішення ЄСПЛ, ухвалені проти України	51

СТАТТЯ 2 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД (ПРАВО НА ЖИТТЯ)

RAŽNATOVIĆ v. Montenegro (№ 14742/18)

Обставини справи

Справа стосувалася скарги заявників за матеріальним аспектом статті 2 Конвенції на те, що їхня мати та дружина (M.R.) у зв'язку із халатністю державної психіатричної установи змогла вчинити самогубство.

У 1999 році M.R. діагностували депресію.

M.R. неодноразово проходила добровільне лікування у психіатричній лікарні, час від часу перебуваючи кілька днів удома. Упродовж періоду лікування M.R. декілька разів намагалася вчинити самогубство.

12 лютого 2007 року M.R. дозволили залишити лікарню у зв'язку з народженням онука. Після повернення 14 лютого до лікарні вона сказала своєму лікарю про нервовість, проте заперечила думки про самогубство. Також вона сказала, що проводила відповідну терапію і вдома. Приймавши седативні препарати сильної дії, M.R. заснула, а її чоловік покинув приміщення лікарні. Прокинувшись і отримавши необхідну терапію, M.R. повідомила чергового лікаря, що піде прогулятися по території лікарні разом з іншим пацієнтом. Проте без дозволу вони залишили територію лікарні, зістрибнули з найближчого мосту й потонули.

У зв'язку із цим було розпочато розслідування; отримавши пояснення від персоналу лікарні, прокурор вирішив провадження не порушувати.

В березні 2017 року заявники звернулися з позовом про відшкодування до лікарні. Під час допиту тодішнього керівника лікарні останній вказав, що лікарня має достатню кількість психіатрів на кількість пацієнтів і не має закритих палат / відділень. Він додав, що палати / відділення закритого типу не є придатними для пацієнтів з депресією, таких як M.R. На його думку, було б не по-людськи поміщувати таких пацієнтів до палат / відділень закритого типу.

Під час судового розгляду суд прийняв два звіти експертів як докази. Один звіт вказував на необхідність поміщення M.R. до відділень / палат закритого типу, а інший – не виправдовував таке поміщення або застосування механічних стримувальних засобів. Крім цього, в ньому зазначалося про неможливість запобігти ризику самогубства у випадку таких пацієнтів, як M.R.

Після повторного розгляду 9 липня 2014 року суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову заявників і зобов'язав їх сплатити витрати лікарні на правову допомогу. Суд установив, що M.R. не мала жодних ознак наявності думок про самогубство 14 лютого 2007 року і що стан її здоров'я на той час не виправдовував поміщення до палати закритого типу або застосування механічних стримувальних

засобів. Суд також погодився з оцінкою лікаря факту прийняття M.R. седативного препарату сильної дії, для того щоб вона заснула й таким чином була підготована до терапії. Вищий та Верховний суди у 2015 році підтримали це рішення.

У 2018 році Конституційний суд відхилив скаргу заявників з огляду на відсутність будь-якої причини незгоди з рішеннями судів нижчих інстанцій.

Посилаючись на матеріальний аспект статті 2 Конвенції, заявники скаржилися, що лікарня знала або мала знати про наявність реального та безпосереднього ризику учинення M.R. самогубства і не вжила розумних заходів для запобігання самогубству.

Оцінка Суду

Ця справа є дуже схожою до справи *Fernandes de Oliveira v. Portugal* [GC], no. 78103/14, 31 січня 2019 року. У цій справі (§ 124) ЄСПЛ дійшов висновку, що органи влади мали загальний оперативний обов'язок (так званий обов'язок Османа; див. *Osman v. the United Kingdom*, 28 жовтня 1998 року, § 116, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VIII) стосовно добровільного психіатричного пацієнта вживати всіх розумних заходів для його захисту від реального та безпосереднього ризику вчинити самогубство. Суд далі вказав, що необхідні конкретні заходи залежать від конкретних обставин справи, і ці конкретні обставини часто будуть залежати від того, було пацієнта госпіталізовано добровільно чи ні. У випадку недобровільно госпіталізованих пацієнтів при оцінці Суду може застосовуватися більш суворий стандарт перевірки (пункт 35 рішення).

Відповідно, Суд мав з'ясувати, чи органи влади знали або мали знати про наявність реального та безпосереднього ризику вчинення M.R. самогубства і, якщо так, чи вжили вони всіх розумно очікуваних від них заходів для запобігання такому ризику завдяки впровадженню наявних обмежувальних заходів (див. *Keenan v. the United Kingdom*, no. 27229/95, § 93, ECHR 2001-III). Суд буде враховувати оперативний вибір, який має бути зроблений з точки зору пріоритетів та ресурсів у забезпеченні суспільного здоров'я і деяких інших державних послуг у той же спосіб, як він ураховує труднощі, пов'язані з підтримкою порядку в сучасному суспільстві (*Fernandes de Oliveira*, цит. вище, § 124) (пункт 36 рішення).

Водночас ЄСПЛ нагадав, що сама суть Конвенції полягає в повазі до людської гідності та свободи людини. У зв'язку із цим органи влади мають виконувати свої зобов'язання у спосіб, сумісний із правами і свободами відповідної особи і таким чином, аби зменшити можливості заподіяння нею собі шкоди без порушення особистої автономії. Суд уже визнавав, що надмірно обмежувальні заходи можуть порушити питання за статтями 3, 5 та 8 Конвенції (див. *Fernandes de Oliveira*, цит. вище, § 112, та наведені в ньому справи) (пункт 37 рішення).

Задля з'ясування того, чи органи влади знали або мали знати, що життя конкретної особи може бути піддане реальному та безпосередньому ризику, що спричинює обов'язок вжиття доцільних превентивних заходів, Суд бере до уваги низку факторів,

таких як історія проблем із психічним здоров'ям, серйозність психічного стану, попередні спроби вчинити самогубство або заподіяння собі шкоди, думки або погрози самогубства й ознаки фізичного або психічного розладу (див. *Fernandes de Oliveira*, цит. вище, § 115, та наведені в ньому справи) (пункт 38 рішення).

Повертаючись передусім до історії проблем M.R. із психічним здоров'ям, варто вказати, що загальною причиною цього було те, що вона страждала від депресії упродовж тривалого періоду і в низці випадків добровільно госпіталізувалася до психіатричних закладів (див. пункти 5–7 цього рішення) (пункт 40 рішення).

Що стосується думок про самогубство, то ЄСПЛ відзначив, що сторони провадження на національному рівні не оскаржували того факту, що M.R. тричі намагалася вчинити самогубство – 31 грудня 2001 року та 6, 9 грудня 2006 року, кожного разу перебуваючи вдома (див. пункти 6–8 цього рішення). Далі було встановлено, що коли M.R. востаннє перебувала в психіатричній лікарні, їй двічі дозволили повернутися додому, аби вона могла провести час зі своїми рідними, оскільки лікарня дійшла висновку, що ризик заподіяння собі шкоди зменшився (див. пункти 9–10 цього рішення). Зрештою, посилаючись на показання психіатра M.R. (див. пункт 14 цього рішення), національні суди дійшли висновку, що вона не проявляла жодних ознак наявності думок про самогубство в останній день свого життя (див. пункт 16 цього рішення) (пункт 41 рішення).

Щодо ознак фізичного або психічного розладу, то, як установили національні суди на основі медичних записів 14 лютого 2007 року, тривожні ознаки в поведінці M.R. не були відзначені. Зокрема, після того як M.R. декілька годин поспала й отримала о 15 годині терапію, вона разом з іншим пацієнтом пішла гуляти. Психіатр M.R. пояснив, що всі пацієнти мають необмежений доступ до зовнішньої території лікарні впродовж годин відвідування і зазвичай такою можливістю користуються (див. пункт 14 цього рішення). З такою оцінкою погодилися національні суди (див. пункт 16 цього рішення) (пункт 42 рішення).

Оскільки не було надано переконливих аргументів, які б дозволили відступити від фактичних висновків національних судів, ЄСПЛ дійшов висновку, що не було встановлено того, що органи влади знали або мали знати про наявність безпосереднього ризику для життя M.R. 14 лютого 2007 року (пункт 43 рішення).

Відповідно, Суд не вбачив необхідності оцінювати другу частину критерію *Osman/Keenan*, а саме чи вжили органи влади заходів, які від них розумно очікувались (див. *Fernandes de Oliveira*, цит. вище, § 132) (пункт 44 рішення).

У світлі наведеного в цій справі статтю 2 Конвенції порушено не було.

Висновок

Відсутність порушення статті 2 Конвенції (право на життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 2 вересня 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

CARTER v. Russia (№ 20914/07)

Обставини справи

Справа стосувалася отруєння та смерті чоловіка заявниці – Олександра Литвиненка – у Сполученому Королівстві та розслідування обставин його смерті.

Пан Литвиненко працював у російських спецслужбах до втечі до Сполученого Королівства, де йому було надано притулок. У 2006 році його отруїли полонієм-210 (радіоактивною речовиною) у м. Лондоні, після чого він помер. Унаслідок проведеного публічного розслідування у Сполученому Королівстві було встановлено, що вбивство вчинили пан Луговий та пан Ковтун, які діяли від імені іншої особи.

Передумова

Заявниця, Марія-Анна Картер, відома як Марина Литвиненко, громадянка Великої Британії та Росії, народилася 1962 року й проживає в м. Лондоні. Вона є вдовою Олександра Литвиненка, громадянина Росії та Великої Британії, який народився в 1962 році.

Пан Литвиненко працював у радянських та російських спецслужбах (КДБ, а пізніше – ФСБ). У листопаді 1998 року він публічно заявив, що йому запропонували розглянути можливість вбивства заможного бізнесмена. Пана Литвиненка звільнили зі Служби безпеки, і він втік із Російської Федерації.

У 2001 році у Сполученому Королівстві сім'я Литвиненків отримала притулок; у 2006 році – британське громадянство. Згодом вони змінили свої імена. Пан Литвиненко став брати участь у розкритті корупційних зв'язків і зв'язків з організованою злочинністю у російських спецслужбах. Стверджується, що він також працював із представниками британської, іспанської та італійської влади, надаючи консультації з питань російської організованої злочинності та операцій КДБ в Європі.

Смерть пана Литвиненка

У жовтні 2006 року Андрій Луговий, давній знайомий пана Литвиненка, тричі відвідував Лондон, щоразу в компанії Дмитра Ковтуна.

Під час першого візиту 16 жовтня 2006 року відбулася зустріч панів Лугового, Ковтуна, Литвиненка та інших, а потім вони разом поїхали на обід. Упродовж наступної ночі панові Литвиненку було зле, протягом двох днів він хворів. Після цього пан Луговий і пан Ковтун виїхали зі свого готелю на день раніше. Пізніше було встановлено, що це приміщення забруднене полонієм, а також були ознаки того, що речовину виливали в отвір раковини. Додаткові докази забруднення полонієм були знайдені в місцях, які чоловіки відвідали в Лондоні, це, зокрема, кімната, де відбулася зустріч, а також ресторан, де вони обідали.

Із 25 по 28 жовтня 2006 року пан Луговий удруге відвідав Лондон, імовірно, серед іншого, зустрівся з паном Литвиненком. У його готельному номері знайшли місце забруднення полонієм, де, можливо, ця речовина пролилась випадково.

31 жовтня 2006 року пан Луговий та пан Ковтун втретє повернулися до Лондона. Наступного дня вони зустрілися з паном Литвиненком і пили чай у барі готелю. Значні сліди полонію були знайдені, у тому числі, в чайнику та чоловічих туалетах, якими користувалися перші двоє, але не пан Литвиненко. 3 листопада 2006 року вони повернулися до Москви. Забруднення полонієм виявили в літаку та на їхніх місцях на стадіоні «Емірейтс» у Лондоні, де вони дивилися футбольний матч.

2 листопада 2006 року пан Литвиненко захворів і відчував біль у животі та інші симптоми. Наступного дня його госпіталізували. Після переведення в лікарню Університетського коледжу була підозра, що він отруєний хіміотерапевтичними засобами або радіоізотопами. 23 листопада 2006 року пан Литвиненко помер. Причиною смерті став гострий променевиї синдром, спричинений дуже високим вмістом полонію-210, який потрапив до організму у вигляді розчинної сполуки при споживанні всередину.

Провадження після смерті пана Литвиненка

У Великій Британії працівники правоохоронних органів розпочали розслідування щодо обставин смерті пана Литвиненка. 22 травня 2007 року Королівська прокурорська служба встановила, що були достатні докази проти пана Лугового, щоб звинуватити його у вбивстві пана Литвиненка. Органи влади намагались екстрадувати його до Великої Британії для суду. Органи влади Росії відмовили в цьому, адже її Конституція забороняє видачу російських громадян іноземним державам. У 2011 році у вбивстві також було звинувачено пана Ковтуна, щодо нього було видано ордер на арешт. 2 грудня 2007 року пан Луговий став народним депутатом парламенту Російської Федерації, а отже набув депутатської недоторканності. Пан Луговий та пан Ковтун все ще перебувають у розшуку за вчинення вбивства.

7 грудня 2006 року Генеральний прокурор Росії розпочав національне кримінальне розслідування, про яке ЄСПЛ має мало інформації.

У Великій Британії були проведені дізнання та публічне розслідування. У січні 2016 року під час розслідування встановили, поза розумним сумнівом, що пан Литвиненко був отруєний полонієм і що отруїли його пан Луговий та пан Ковтун. Факт випадкового або навмисного самоотруєння не встановлений. Водночас були відхилені припущення, що пана Лугового підставила британська розвідка.

У ході розслідування відзначили мотиви, якими могли керуватися суб'єкти в межах Російської Федерації, бажаючи смерті пана Литвиненка, а також докази зв'язків між паном Луговим та паном Ковтуном і Росією. З урахуванням як відкритих, так і закритих доказів встановлено, що пан Луговий діяв під керівництвом ФСБ, пан Ковтун – також, можливо, опосередковано через пана Лугового, але, ймовірно, з його відома.

Посилаючись на статті 2 (право на життя) та 3 (заборона катування) Конвенції, заявниця скаржилася на те, що її чоловік, пан Литвиненко, був убитий в особливо болючий / жорстокий спосіб паном Луговим (разом з іншими), коли він діяв як агент

з потуранням або з відома та підтримки російських органів влади, і що російська влада не провела ефективного розслідування вбивства.

Оцінка Суду

Попередні питання

Насамперед ЄСПЛ установив, що Росія, не обґрунтувавши своїх дій, не надала запитуваних матеріалів (документів із матеріалів розслідування, включаючи показання пана Лугового, та копій запитів на правову допомогу, адресованих органам влади Сполученого Королівства), які необхідні для розслідування ЄСПЛ у справі, на порушення статті 38 Конвенції.

ЄСПЛ також відхилив заперечення Уряду Росії про використання звіту публічного розслідування Великої Британії як доказу. ЄСПЛ встановив, що оскільки розслідування відповідало вимогам незалежності, справедливості й прозорості, то він не міг не враховувати своїх висновків лише тому, що російська влада утрималася від реалізації свого права на участь у цих провадженнях.

Стаття 2 Конвенції (процесуальний аспект)

ЄСПЛ вважав, що процесуальний юрисдикційний зв'язок між Росією та смертю пана Литвиненка у Великій Британії був установлений через те, що Росія розпочала національне розслідування цього питання. Крім того, той факт, що Росія зберегла виключну юрисдикцію щодо особи пана Лугового, обвинуваченого у серйозному порушенні прав людини, становить «особливу рису» справи у встановленні юрисдикції Росії щодо ймовірного процесуального порушення статті 2 Конвенції.

Незважаючи на те, що Уряд надав схему вжитих слідчих дій, ЄСПЛ зазначив, що на підтвердження своїх тез жодних документальних доказів подано не було. ЄСПЛ звертався до Уряду з проханням надати докази (документи) разом із своїми міркуваннями, проте Уряд цього не зробив.

Через це Уряд держави-відповідача не зміг продемонструвати, що російська влада провела ефективно розслідування, яке сприяло б установленню фактів, і, у разі доцільності, встановленню та покаранню винних у вбивстві осіб.

Крім того, ЄСПЛ зауважив, що депутатська недоторканність, яку пан Луговий мав із 2007 року, не була абсолютною перешкодою для розслідування чи навіть притягнення його до кримінальної відповідальності; відповідні правові положення та їх застосування вказували на те, що його могли позбавити імунітету за згодою нижньої палати парламенту, членом якої він був.

ЄСПЛ дійшов висновку, що мало місце порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції, через те що російська влада не провела ефективного розслідування смерті пана Литвиненка.

Стаття 2 Конвенції (матеріальний аспект)

На час отруєння пан Литвиненко перебував у Великій Британії, тобто не на території, де Росія здійснювала ефективний контроль. Для встановлення того, чи має Росія юрисдикцію через її агентів, які діють за її межами («особиста концепція юрисдикції»), ЄСПЛ розглянув два взаємопов'язані питання: (i) чи було вбивство пана Литвиненка рівнозначне реалізації фізичної сили та контролю над його життям у ситуації безпосереднього нападу; та (ii) чи це було здійснено особами, які діяли як державні агенти.

ЄСПЛ встановив, поза межами розумного сумніву, що вбивство вчинили пан Луговий та пан Ковтун. Спланована і складна операція, пов'язана з придбанням рідкісної смертельної отрути, організація поїздки для цих осіб, а також неодноразові та тривалі спроби отруїти свідчили про те, що об'єктом операції був пан Литвиненко і що він перебував під фізичним контролем пана Лугового та пана Ковтуна, які мали владу над його життям.

Щодо того, чи пан Луговий та пан Ковтун діяли як агенти держави-відповідача, ЄСПЛ встановив, що немає жодних доказів того, що будь-хто із цих осіб мав особисті причини для вбивства пана Литвиненка, і що, якби вони діяли від свого імені, то не мали б доступу до рідкісного радіоактивного ізотопу, використаного для його отруєння. За результатами розслідування, Сполучене Королівство спростувало декілька теорій причини вчинення вбивства, і єдиним вірогідним поясненням була участь держави. ЄСПЛ вказав, що ідентифікація підозрюваних у вчиненні вбивства осіб та вказівка на їхній зв'язок із російською владою дають вагомі підстави *prima facie* вважати, що, вбиваючи пана Литвиненка, пан Луговий та пан Ковтун діяли за вказівкою чи під контролем органів влади Російської Федерації.

Якби два чоловіки були залучені до «несанкціонованої операції», то інформація, що підтверджувала б таку теорію, була б повністю в руках російської влади. Однак Уряд не зробив жодних серйозних спроб надати таку інформацію або спростувати висновки органів влади Сполученого Королівства.

Таким чином, ЄСПЛ зробив висновки на основі відмови Уряду Росії надати документи з матеріалів національного розслідування та його нездатності спростувати серйозні докази *prima facie* причетності держави. Було встановлено, що вбивство пана Литвиненка можна вважати таким, за яке відповідальна Росія.

Оскільки Уряд не прагнув довести, що вбивство пана Литвиненка може бути виправдане винятками, закріпленими в другому абзаці статті 2 Конвенції, ЄСПЛ встановив, що ця стаття була порушена в її матеріальному аспекті.

Висновок

Порушення статті 2 Конвенції (право на життя) у матеріальному та процесуальному аспектах.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 21 вересня 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 6 КОНВЕНЦІЇ (ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД)

KARRAR v. Belgium (№ 61344/16)

Обставини справи

Справа стосувалася кримінального провадження, в межах якого заявника було визнано винним у вбивстві своїх двох дітей та призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

У грудні 2015 року заявника засудили до довічного позбавлення волі за вбивство своїх двох дітей 2 серпня 2013 року.

В березні 2016 року від матері дітей, яка брала участь у провадженні як цивільна сторона, заявник дізнався, що голова суду присяжних (*the Assize Court*) упродовж тижня перед початком судового розгляду проявив ініціативу та зв'язався з нею телефоном для організації неформального візиту до її будинку і під час цієї зустрічі висловив свої співчуття.

У квітні 2016 року заявник подав до Касаційного суду позов до голови суду присяжних (*the Assize Court*) про відшкодування шкоди. У своїх письмових поясненнях голова суду присяжних зазначив, що засідання, на яких він головував, як правило, передбачали відвідування місця злочину для того, щоб отримати більш чітке уявлення про планування приміщень. Заявник, визнавши, що повадився ввічливо з матір'ю, як це було доречно за таких сумних обставин, і побажав їй «удачі на суді», заперечив, що виявив до неї будь-яку симпатію або емпатію.

У червні 2016 року Касаційний суд відхилив позов про відшкодування шкоди.

У своїй заяві до Суду заявник скаржився на упередженість голови суду присяжних (*the Assize Court*), зокрема у зв'язку із зустріччю з матір'ю дітей за тиждень до судового розгляду.

Оцінка Суду

ЄСПЛ у цій справі зауважив, що голова суду присяжних (*the Assize Court*) взяв на себе обов'язок зв'язатися з матір'ю дітей телефоном і відвідав її вдома до початку судового розгляду. ЄСПЛ відзначив, що візит відбувся без повідомлення про таку ініціативу заявника або його захисника і без будь-яких інших осіб. За відсутності будь-яких свідків Касаційному суду були надані різні варіанти тлумачення характеру обговорень у ході візиту. Суддя сказав, що він лише виявив увічливість до матері жертв і побажав їй «удачі» під час судового розгляду, тоді як заявник указував, що голова висловлював «співчуття».

ЄСПЛ погодився з тим, що простий вияв увічливості або співчуття цивільній стороні не може розглядатися як прояв упередженості до обвинуваченого, а навпаки – може розглядатися як прояв людського обличчя правосуддя. ЄСПЛ зазначив, що лише на основі цього він не може дійти висновку про відсутність суб'єктивної неупередженості.

Однак Суд зауважив, що, оскільки візит був організований головою суду в односторонньому порядку і відбувся за відсутності будь-кого, голова суду ризикував бути підданим критиці за свої дії. Відповідно, хоча й не було продемонстровано того, що голова суду присяжних (*the Assize Court*) виходив з упередженого уявлення про винність заявника у вчиненні правопорушення, за яке він постав перед судом присяжних, поведінка судді, яка, як описав Касаційний суд, була «відкрита для критики», могла б об'єктивно викликати побоювання про відсутність неупередженості, поставивши під сумнів його об'єктивну неупередженість.

ЄСПЛ відзначив, що згідно з бельгійським законодавством присяжні засідають у кількості 12 осіб, обраних жеребкуванням. На час подій у справі присяжні самостійно розглядали питання винуватості. Трьох професійних суддів, які входили до складу суду (голови та двох інших суддів), просили не голосувати щодо винуватості, лише якщо обвинувальний вирок не був ухвалений більшістю від 7 до 5 голосів. У всіх випадках від професійних суддів вимагалось викладення ключових причин рішення присяжних. У разі необхідності присяжні і суд спільно вирішували питання про покарання. Провадження в Суді присяжних було усним та змагальним. Роль голови, який керував обговореннями, полягала, зокрема, у зверненні до присяжних із проханням скласти присягу, надання їм загальних вказівок при виконанні ними своїх обов'язків та вжиття всіх заходів для встановлення істини.

ЄСПЛ у цій справі вказав, що згідно із чинними на час судового розгляду нормами присяжні самостійно обговорювали питання щодо винуватості заявника. Однак Суд дійшов висновку, що роль голови у провадженні щодо заявника не варто недооцінювати. Разом із двома іншими суддями та присяжними голова спочатку брав участь у складанні рішення, яким обґрунтовано вирок присяжних, і далі – в обговоренні та проголошенні вироку. Крім того, він користувався значною дискрецією в забезпеченні того, щоб провадження в Суді присяжних було організовано таким чином, щоб установити істину. Установлений Касаційним судом факт того, що ставлення голови присяжних (*the Assize Court*) «хоча й відкрите для критики», проте не було злочинним наміром або недбалістю, що є підставою для присудження відшкодування шкоди, не був вирішальним для цілей пункту 1 статті 6 Конвенції. ЄСПЛ установив, що поведінка голови Суду присяжних могла принаймні викликати об'єктивно обґрунтовані сумніви в його неупередженості, тим самим поставивши під сумнів неупередженість самого Суду присяжних (*the Assize Court*) у розгляді кримінального обвинувачення щодо заявника. Тому було порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 31 серпня 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

INMOBILIZADOS Y GESTIONES S.L. v. Spain (№ 79530/17)

Обставини справи

Компанія-заявник скаржилася на свавільність визнання прийнятними її двох касаційних скарг та визнання трьох інших неприйнятними, ураховуючи те, що всі п'ять касаційних скарг за своїм характером були ідентичними, із зазначенням тих самих сторін і того ж правового питання.

Компанія-заявник володіла земельними ділянками, розташованими в муніципалітеті San Lorenzo del Escorial (Community of Madrid). Це майно було частково експропрійовано у 2011 році муніципальною радою, що стало причиною для п'яти окремих судових адміністративних проваджень щодо п'яти експропрійованих земельних ділянок. У кожному із цих проваджень оскаржувалася ціна, установлена для експропріації. Сторонами в усіх провадженнях була компанія-заявник і той самий муніципалітет, який вилучив земельні ділянки.

Надалі Адміністративна палата Вищого суду правосуддя Мадриду відхилила всі п'ять скарг компанії-заявника за аналогічними підставами.

У різні дати 2015 року компанія-заявник подала п'ять касаційних скарг на ці рішення до Верховного суду; ці скарги з точки зору обґрунтування були однаковими й ґрунтувалися на трьох різних підставах. Проте лише дві з цих скарг Верховний суд визнав прийнятними і своїми рішеннями скасував рішення Вищого суду й ухвалив нове – на користь компанії-заявника. Верховний суд відхилив першу підставу, проте підтримав другу й третю наведені в касаційних скаргах підстави.

Стосовно трьох інших касаційних скарг Верховний суд поінформував компанію-заявника про другу та третю підстави для апеляції, можливу наявність причин для визнання їх неприйнятними в повідомленнях про апеляції, зокрема про відсутність посилання на підстави для апеляції та відповідні правові положення чи усталену практику, які були стверджувано порушені оскаржуваними рішеннями. У зв'язку з імовірним порушенням Закону про експропріацію та Закону про землю Верховний суд конкретно просив компанію-заявника надати прийнятні, на його думку, аргументи проти визнання скарг неприйнятними. Верховний суд надав компанії-заявникові 10-денний строк для подачі таких аргументів.

Компанія-заявник своєчасно надала свої відповідні аргументи щодо трьох скарг і далі вказала, що інші два повідомлення про апеляції в таких самих скаргах були визнані Верховним судом прийнятними, у результаті чого останній ухвалив рішення на користь компанії-заявника.

Однак рішенням від 7 липня 2016 року та двома рішеннями від 6 жовтня 2016 року Верховний суд визнав ці три касаційні скарги неприйнятними у зв'язку з невідповідністю повідомлень про скарги формальним вимогам. Стосовно другої та третьої підстав скарги (імовірно порушення Закону про експропріацію та Закону про землю) Верховний суд

дійшов висновку, що лише посилання на порушені положення закону не було достатньо для належного дотримання формальних вимог і що в повідомленні про скаргу мали б бути викладені доводи на користь важливості порушених положень закону й того, яким чином вони вплинули на оскаржуване судове рішення. Було б недоцільно відкладати такі аргументи до самої касаційної скарги.

Верховний суд нагадав, що, з урахуванням екстраординарного характеру касаційної скарги, недотримання останнього положення не може розглядатися як простий формальний недолік, оскільки це стосується самої суті касаційної скарги. Питання прийнятності всіх п'яти касаційних скарг вирішував один і той самий суддя-доповідач.

Компанія-заявник подала три заяви про скасування цих трьох рішень до Верховного суду, указуючи на суперечливість висновків останнього в тому, що ним були ухвалені різні рішення за ідентичними фактичними обставинами. Верховний суд відхилив ці заяви, виключивши будь-яку суперечливість на основі того, що рішення про визнання прийнятними перших двох касаційних скарг мали попередній характер.

Скарги компанії-заявниці до Конституційного суду в порядку процедури *amparo* були відхилені з огляду на відсутність особливого конституційного значення.

Посилаючись на пункт 1 статті 6 Конвенції, компанія-заявник скаржилася на відмову в її праві на доступ до суду.

Оцінка Суду

ЄСПЛ послався на загальні принципи доступу до суду, наведені у справі *Zubac v. Croatia* ([GC], no. 40160/12, §§ 76–79, 5 квітня 2018 року) та в нещодавній справі *Gil San Juan v. Spain*, (no. 48297/15, §§ 29–31, 26 травня 2020 року) (пункт 32 рішення).

У цій справі оцінка Суду стосувалася не формальностей як таких щодо доступу до касаційного оскарження, а ймовірного свавілля Верховного суду в ухваленні суперечливих одне одному рішень без розумного обґрунтування щодо допуску п'яти касаційних скарг стосовно однієї і тієї ж правової проблеми та з тими самими сторонами у справі. ЄСПЛ нагадав, що провадження має розглядатися в цілому задля з'ясування того, чи було воно проведене згідно з вимогами справедливого суду (див. *Regner v. the Czech Republic* [GC], no. 35289/11, § 161, 19 вересня 2017 року) (пункт 36 рішення).

ЄСПЛ підкреслив, що Верховний суд, в особі одного й того ж судді-доповідача у провадженні з розгляду прийнятності п'яти касаційних скарг компанії-заявника, постановив різні ухвали. Дві касаційні скарги були визнані прийнятними, тоді як три інші – ні. Ключова причина неприйнятності трьох інших касаційних скарг полягала в їх імовірній неправильній підготовці; на думку Верховного суду, компанія-заявник не дотримала певних формальних вимог, установлених у Законі про спірну адміністративну юрисдикцію (*Law no. 29/1998 on Contentious-Administrative Jurisdiction*). Дві інші касаційні скарги були визнані «попередньо» прийнятними, оскільки вони все ще могли бути відхилені на етапі прийняття рішення. Проте ці, зрештою прийнятні, касаційні

скарги мали наслідком ухвалення рішень на користь компанії-заявника (пункт 37 рішення).

ЄСПЛ підкреслив, що подані компанією-заявником п'ять касаційних скарг стосувалися процедури експропріації, проведеної щодо п'яти земельних ділянок на одній і тій самій території, яка належала компанії-заявникові на праві власності, також стосувалися одних і тих самих процесуальних сторін і ґрунтувалися на однакових правових положеннях. Суд далі зауважив, що п'ять повідомлень про скарги по суті були однаковими з точки зору обґрунтування їхньої прийнятності та по суті справи (пункт 38 рішення).

До завдання Суду не входить порівняння ухвалених національними судами рішень. Проте, з урахуванням п'яти прийнятих Верховним судом рішень у справах, розглянутих одним і тим самим суддею-доповідачем та на основі матеріалів справи, Суд не знайшов підстав для обґрунтування різних висновків щодо прийнятності, пов'язаних із формальностями повідомлення про скаргу, які перешкодили компанії-заявникові отримати рішення Верховного суду по суті її вимог. Жодного пояснення для обґрунтування таких суперечливих рішень надано не було. Крім того, заяви, подані компанією-заявником до Верховного суду про скасування, аби останній виправив свої рішення з урахуванням п'яти касаційних скарг, взятих разом, були відхилені (пункт 40 рішення).

Ухвали про неприйнятність щодо трьох касаційних скарг не лише перешкодили компанії-заявникові отримати змогу оскаржити свою справу до Верховного суду, а й не сприяли створенню правової визначеності щодо вимог доступу до касаційного засобу оскарження. Розбіжність оцінки Верховного суду однакових по суті ситуацій мало наслідком позбавлення компанії-заявника можливості розгляду її трьох касаційних скарг вищим судом, тоді як вона змогла це зробити стосовно двох інших частин однієї земельної ділянки (пункт 41 рішення).

З огляду на викладене Суд дійшов висновку, що необґрунтована різниця в застосуванні умов прийнятності до наведених вище касаційних скарг позбавила компанію-заявника її права на доступ до Верховного суду, яке було порушено по суті. Тому Суд визнав, що порушено пункт 1 статті 6 Конвенції (пункт 42 рішення).

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 14 вересня 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

WILLEMS AND GORJON v. Belgium (№ 74209/16, 75662/16, 19431/19, 19653/19)

Обставини справи

Кожен із заявників звернувся до Суду із заявою, у якій стверджував, що відхилення його касаційних скарг на рішення судів про їх засудження було надмірно формальним, а тому він був позбавлений свого права на доступ до Касаційного суду.

Адвокат заявників, який отримав свідоцтво про проходження підготовки з касаційного провадження у кримінальних справах 22 січня 2016 року, подав касаційні скарги на рішення судів про засудження заявників 10 лютого 2016 року. Згідно із законодавчими змінами 2014 року до статті 425 Кримінального процесуального кодексу було внесено зміни, за якими адвокат, який подає скаргу до Касаційного суду, повинен мати свідоцтво про проходження навчання щодо касаційного провадження. Ці зміни набули чинності 1 лютого 2016 року.

У своїй декларації від 5 вересня 2017 року Уряд визнав, що «рішення Касаційного суду про визнання касаційних скарг неприйнятними з підстав того, що адвокат, який підписав скарги, не послався на факт наявності в нього необхідного свідоцтва про підвищення кваліфікації / проходження навчання, не забезпечив дотримання їхнього [заявників] права на доступ до суду, гарантованого статтею 6 Конвенції». Уряд також зобов'язувався сплатити заявникам відшкодування моральної шкоди, судового збору та витрат на суму 8000 євро.

Своїм рішенням від 13 березня 2018 року ЄСПЛ взяв до уваги декларацію Уряду, вказавши, що він може поновити заяви серед списку справ у разі невиконання Урядом її умов.

7 листопада 2018 року Касаційний суд установив, що заяви заявників про поновлення провадження, подані після рішення Суду від 13 березня 2018 року, щодо виключення їхніх заяв зі списку справ, були необґрунтованими й тому не було необхідності ухвалювати рішення про поновлення провадження. Касаційний суд також указав, що вимога до адвоката довести, що він був акредитований / сертифікований для участі, не створює проблем з точки зору права доступу до суду. Тому його рішення від 1 червня 2016 року про визнання скарг неприйнятними було сумісним із вимогами Конвенції.

28 травня 2019 року Суд задовольнив заяви заявників та поновив їхні заяви у списку.

У той же час заявники подали нові заяви до Суду, скаржачись на те, що рішення Касаційного суду від 7 листопада 2018 року не дозволило їм поновити кримінальне провадження й тому позбавило їх права на доступ до суду в розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції.

Оцінка Суду

Пункт 1 статті 37 Конвенції

Ця справа породжує питання наслідків декларації Уряду та рішення Суду про взяття її до уваги. Зокрема, спірна декларація була ухвалена Урядом, хоча її виконання частково

залежало від рішення, прийнятого судовим органом, у цій справі – Касаційним судом. Цей суд вирішив, що він не обмежений ані односторонньою заявою Уряду, ані рішенням Суду про взяття її до уваги.

З урахуванням односторонньої декларації Уряду Касаційний суд вказав, що «принцип поділу влади полягає в тому, що судова влада не обмежена ані тлумаченням Конвенції органами влади, ані їх твердженням про те, що суд цей текст порушив». Хоча згадка про поділ повноважень між виконавчою та судовою владою набуває все більшого значення в усталеній практиці Суду, у цій справі Касаційний суд послався на загальний принцип національного права Бельгії. З'ясування точного змісту цього принципу перебуває в межах свободи розсуду Договірних держав. До завдань Суду не належить втручання в це питання національного законодавства. Він може лише взяти до уваги позицію Касаційного суду та зробити необхідні висновки відповідно до Конвенції.

Ураховавши рішення Суду про визнання односторонньої декларації, Касаційний суд вказав, що «рішення від 13 березня 2018 року про вилучення з реєстру [Суду] не має обов'язкового наслідку тлумачення. ЄСПЛ не приймав рішення про те, що другий підпункт пункту 1 статті 425 Кримінального процесуального кодексу порушує право на доступ до суду. Це положення не забороняє пред'являти вимогу про надання свідоцтва / сертифіката, передбаченого в цій статті, посилаючись на них у процесуальних документах, згаданих у статтях 423 та 429 Кримінального процесуального кодексу, і надання їх у формі, передбаченій цими статтями».

ЄСПЛ дійсно не розглядав у своєму рішенні скарг заявників на предмет їх прийнятності та обґрунтованості і щодо цього не приймав жодного рішення. Таким чином, у цьому аспекті його рішення не мало такої якості *res judicata* або зобов'язального характеру тлумачення. Разом із цим ЄСПЛ розглянув «характер поступок, що містилися в односторонній декларації, адекватність відшкодування і питання того, чи вимагає дотримання прав людини продовження розгляду справи згідно з наведеними вище критеріями».

Варто визнати, що оскільки рішення від 13 березня 2018 року не було рішенням, яким встановлено порушення Конвенції, то воно не підпадає під обсяг дії статті 46 Конвенції. Однак у дусі загальної відповідальності держав і Суду за забезпечення дотримання прав, закріплених Конвенцією, заявники мали право розраховувати, що органи влади, зокрема й суди, добросовісно виконуватимуть будь-які зобов'язання Уряду, передбачені в односторонній декларації, а тим більше в заяві про дружнє врегулювання. Це очікування буде більшим у тому разі, коли відповідні правові питання є частиною усталеної практики Суду щодо держави-відповідача чи інших загально застосовних принципів. Крім того, у цій справі були паралелі між наведеним вище рішенням та рішенням про встановлення порушення.

У тих випадках, коли Суд установлює порушення Конвенції, він не має повноважень для ухвалення рішення про поновлення провадження на національному рівні. Проте в разі, якщо особу було засуджено за результатами провадження, в ході якого мали місце

порушення статті 6 Конвенції, Суд може вказати, що повторний розгляд чи поновлення провадження у справі, в принципі, становить належний спосіб виправлення порушення. Проте конкретні заходи щодо виправлення становища, якщо такі вимагаються від держави-відповідача для виконання ним своїх зобов'язань за статтею 46 Конвенції, неминуче залежать від конкретних обставин окремої справи. Зокрема, Суд не вправі вказувати, як та в якій формі має здійснюватися новий судовий розгляд. Держава-відповідач залишається вільною у виборі засобів, за допомогою яких вона може виконувати свої зобов'язання повернути заявника в таке становище настільки, наскільки це можливо, в якому б він / вона перебували, якби вимоги Конвенції не порушувались, за умови, що такі засоби були сумісними з викладеними в рішенні Суду висновками і з правами захисту.

У цій справі в рішенні від 13 березня 2018 року ЄСПЛ послався на свою усталену практику за статтею 46 Конвенції, згідно з якою «поновлення проваджень у національних судах є найбільш прийнятними, якщо не єдиними, засобами забезпечення *restitutio in integrum* та усунення порушень права на справедливий суд». ЄСПЛ також відзначив, що національне законодавство, в принципі, не виключає можливості поновлення провадження у випадках, коли Суд виключає справу зі списку справ на основі односторонньої декларації Уряду.

Оскільки заявники звернулись із вимогами про поновлення кримінального провадження у їхніх справах, компетентні органи влади (у цій справі Касаційний суд) були зобов'язані визначити наслідки для національного правопорядку односторонньої декларації Уряду і рішення Суду про взяття її до уваги. Це завдання є складовою частиною спільної відповідальності національних органів влади та Суду щодо забезпечення прав і свобод, визначених Конвенцією або її протоколами, і, більш конкретно, основної відповідальності національних органів влади в цій сфері.

У цій справі Касаційний суд розглянув скарги заявників на рішення суду від 1 червня 2016 року. Суд дійшов висновку, що з цього розгляду не випливало те, що його рішення по суті суперечило Конвенції або що внаслідок помилки чи серйозного недоліку воно призвело до порушення.

У результаті відмови Касаційного суду задовольнити прохання про поновлення провадження зобов'язання Уряду, викладені в односторонній декларації, залишаються неефективними у внутрішньому національному правопорядку. Це було рівноцінно «виключним обставинам», які призвели до відновлення Судом первинних заяв у своєму списку справ 28 травня 2019 року за вимогою заявників. Отже, Суд мав би розглянути прийнятність і суть первинних скарг заявників на рішення Касаційного суду від 1 червня 2016 року. Суд розглянув ці заяви у світлі, зокрема, обґрунтування Касаційного суду у своєму рішенні від 7 листопада 2018 року, підтримуючи таким чином «судовий діалог», розпочатий бельгійським судом у цьому останньому рішенні.

Пункт 1 статті 6 Конвенції

Захисник заявників пройшов відповідну атестацію для того, щоб мати змогу подавати касаційні скарги від імені заявників. Заявників звинуватили у вчиненні процесуальної помилки, оскільки вони не довели, що їхній представник був належним чином сертифікованим адвокатом, пославшись на той факт, що він тримав цей сертифікат у письмових матеріалах, які могли б бути розглянуті судом.

Положення статті 425 § 1 (2) Кримінального процесуального кодексу не передбачали, що процесуальні документи повинні включати докази того, що адвокат має необхідне свідоцтво про проходження підготовки. Ані вебсайт Касаційного суду, ані тренінгові положення не містили інформації про таку вимогу. Крім цього, коли їхній адвокат подавав касаційні скарги, тобто після спливу 10 днів з набрання чинності змін до статті 425 § 1 (2) Кримінального процесуального кодексу, і упродовж наступних двох місяців жодного іншого рішення, яке б дозволило заявникам передбачити необхідність вказівки про наявність у їхнього адвоката свідоцтва, ухвалено не було.

З урахуванням наведеного при оцінюванні пропорційності санкції одним із важливих елементів є те, що на вебсайті Касаційного суду роз'яснювалося, що зі списком адвокатів, які мають відповідний сертифікат, можна ознайомитись на вебсторінках асоціацій адвокатів із зазначенням прямих посилань. Іншими словами, Касаційний суд сам передбачив можливість установлення шляхом простого пошуку на власному вебсайті того, чи було в цій справі дотримано нове правило для подачі скарги.

За цих обставин і з урахуванням наслідків рішення для заявників про визнання їхніх скарг неприйнятними, а саме того, що в межах кримінального провадження вони не могли домогтися розгляду своїх скарг у Касаційному суді, цей суд, караючи заявників за їхню процесуальну помилку, порушив необхідний справедливий баланс між, з одного боку, законним намаганням забезпечити дотримання офіційної процедури подачі касаційних скарг і, з іншого боку, права на доступ до суду і тому був надмірно формальним стосовно процесуальних вимог прийнятності таких скарг.

Оскільки заявники скаржилися на фактичну відмову в поновленні провадження, ці нові заяви були відокремлені від їхніх первинних заяв. Проте, ураховуючи своє рішення щодо первинного провадження в Касаційному суді, ЄСПЛ дійшов висновку про відсутність необхідності розглядати прийнятність чи суть цих заяв.

Висновок: порушення.

Стаття 46 Конвенції

У випадках, якщо особу було засуджено в результаті судового розгляду, в ході якого мали місце порушення вимог статті 6 Конвенції, повторний розгляд чи поновлення провадження у справі, у разі звернення, в принципі, становить належний спосіб виправлення порушення. До того часу, поки це необхідно, стаття 442 *bis* Кримінального процесуального кодексу допускала можливість поновлення провадження щодо засудженої особи лише у кримінальних справах, якщо остаточним рішенням Суду було встановлено порушення Конвенції. Використання такої можливості в цій справі буде

предметом оцінки, якщо це доцільно, Касаційного суду з урахуванням національного законодавства і конкретних обставин у справі.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 21 вересня 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 8 КОНВЕНЦІЇ (ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ)

M.P. v. Portugal (№ 27516/14)

Обставини справи

Справа стосувалася скарги заявниці на факт того, що її колишнього чоловіка не покарали в кримінальному порядку за отримання доступу до електронної пошти, за допомогою якої вона спілкувалася на сайті знайомств, і за надання суду доказів у цивільній справі про спільну батьківську відповідальність та розірвання шлюбу, порушеній за його позовом. Зрештою, саме іспанські суди, до яких уперше звернулася заявниця (а не португальські суди, до яких звернувся її чоловік), ухвалили рішення про розірвання шлюбу та рішення про проживання дітей разом із матір'ю з правом доступу до них чоловіка.

В липні 2001 року заявниця вийшла заміж за громадянина Португалії; у подружжя народилось двоє дітей. У зв'язку з роботою подружжя проживало то в Португалії, то в Іспанії.

У червні 2011 року, коли стосунки подружжя погіршилися, заявниця прийняла рішення постійно проживати з дітьми в Іспанії. В липні того ж року вона звернулася до Мадридського суду першої інстанції для вжиття тимчасових заходів щодо батьківської відповідальності за дітей з метою розірвання шлюбу.

В серпні 2011 року її чоловік звернувся із заявою до Лісабонського суду з розгляду сімейних справ, вимагаючи повернення дітей і тимчасового визначення їхнього місця проживання в Португалії. До справи він долучив електронні повідомлення, які знайшов у сімейному комп'ютері в листопаді 2010 року та які свідчили про спілкування заявниці із чоловіками на сайті знайомств. Він указував, що ці повідомлення доводили наявність у його дружини позашлюбних стосунків під час шлюбу. Тому в листопаді 2011 року він подав заяву про розірвання шлюбу.

У вересні 2013 року Лісабонський суд з розгляду сімейних справ зупинив провадження в очікуванні рішення Суду Європейського Союзу (Суд ЄС) щодо того, який судовий орган мав юрисдикцію розглядати справу. У червні 2015 року Суд ЄС вказав, що юрисдикцією для розгляду наділені іспанські суди, адже в них уперше було порушено справу. Після завершення провадження щодо розлучення, порушеного в Іспанії, заявниця та її чоловік були розлучені; місце проживання дітей було визначено разом із матір'ю з наданням батькові контактних прав.

Тим часом у березні 2012 року заявниця подала кримінальну скаргу до прокурора Лісабонського суду, звинувачуючи свого чоловіка в порушенні таємниці листування в розумінні статті 194 Кримінального кодексу. Заявниця вказала, що її чоловік отримав доступ до її вхідних повідомлень в акаунті на сайті знайомств, роздрукував

повідомлення, які вона надсилала чоловікам, та додав їх до матеріалів справи про спільну батьківську відповідальність у Лісабонському суді з розгляду сімейних справ.

У жовтні 2012 року прокуратура прийняла рішення про припинення провадження. В листопаді 2012 року заявниця вимагала надати їй можливість брати участь у кримінальному провадженні як помічниця та просила розпочати судове розслідування (судовий нагляд за розслідуванням з боку слідчого судді). Разом із цим вона не висувала жодної вимоги про компенсацію. Слідчий суддя ухвалив рішення про припинення провадження. Заявниця оскаржила це рішення до апеляційного суду, який вказав на відсутність достатніх доказів для того, щоб чоловік заявниці постав перед судом.

Посилаючись на статтю 8 Конвенції, заявниця скаржилася на факт непокарання португальськими судами її чоловіка за отримання доступу до її електронних повідомлень із листування з іншими чоловіками на сайті знайомств і подачу їх як доказу в судовій справі про спільну батьківську відповідальність та розірвання шлюбу.

Оцінка Суду

Ця справа стосувалася втручання у приватне життя заявниці не державою, а іншою приватною особою. Тому її скарги за статтю 8 Конвенції пов'язані з позитивними зобов'язаннями держави. ЄСПЛ дійшов таких висновків.

Що стосується португальської правової системи, то ЄСПЛ підкреслив, що отримання доступу до змісту листів або телекомунікацій без згоди кореспондентів і розкриття отриманого таким чином змісту, згідно з кримінальним законом, було караним діянням. Суд відзначив і те, що в результаті поданої заявницею кримінальної заяви про порушення таємниці її листування прокуратура Лісабонського суду розпочала розслідування. Крім цього, заявниці було дозволено брати участь у кримінальному провадженні як помічниці, завдяки чому вона могла відігравати в ньому активну роль. Зокрема, вона змогла надати свої докази й вимагати, коли прокуратура припинила провадження, його поновлення. Крім того, заявниця мала змогу подати скаргу про відшкодування, коли вимагала поновлення провадження, проте вона цього не зробила, тобто цією можливістю не скористалася. Іншими словами, вона просила, щоб кримінальне провадження стосовно порушення її таємниці листування було продовжено лише для того, щоб домогтися визнання стверджуваного порушення її прав. Із цього вбачається, що у таких справах, як справа заявниці, існуюча правова система в Португалії забезпечувала належний захист права на повагу до приватного життя та таємниці листування.

Стосовно того, чи дотримали португальські суди справедливого балансу між відповідними інтересами, а саме, з одного боку, правом заявниці на приватне життя і, з іншого – правом її чоловіка на розумну можливість представляти свою справу разом зі своїми доказами за умов, які не ставлять його в невігідне становище порівняно із заявницею, в межах двох цивільних проваджень, які в силу свого характеру, стосувалися приватного життя подружжя і сім'ї, ЄСПЛ вказав таке.

У контексті доступу до електронних повідомлень Суд відзначив, що Лісабонський апеляційний суд установив, що заявниця надала своєму чоловікові повний доступ до її акаунту на сайті знайомств і, як результат, ці повідомлення становили частину приватного життя подружжя. На думку Суду, обґрунтування національних органів влади щодо спільного доступу до листування подружжя залишалося відкритим для обговорення особливо тому, що в цій справі були підстави вважати, що наданий чоловіку заявниці дозвіл, зрештою, мав місце за конфліктної ситуації. Проте висновок, якого дійшли національні суди щодо питання доступу до цих повідомлень, для Суду не вбачався явно свавільним, щоб він замінював своєю оцінкою оцінку національних судів.

Що стосується подачі повідомлень у справі про спільну батьківську відповідальність та розірвання шлюбу, то Суд погодився з Лісабонським апеляційним судом у доцільності цих повідомлень у вказаній цивільній справі, у ході якої мала бути надана оцінка особистої ситуації подружжя та сім'ї. Проте Суд нагадав, що за такої ситуації втручання у приватне життя в результаті розголошення зазначеної інформації має бути обмежене настільки, наскільки це можливо, до того, коли це стане вкрай необхідним. У цій справі Суд дійшов висновку, що наслідки розголошення відповідних повідомлень для приватного життя заявниці були обмеженими: вони були розголошені лише в цивільній справі і доступ громадськості до цього виду проваджень був обмеженим. Крім цього, ці повідомлення фактично не були розглянуті, адже Лісабонський суд з розгляду сімейних справ усе-таки не ухвалив рішення по суті заяв її чоловіка.

У результаті Суд не побачив серйозних підстав для заміни своєю оцінкою оцінки національних судів у цій справі. По-перше, національні органи влади урівноважили конкуруючі інтереси згідно з критеріями, що впливають з усталеної практики Суду. Крім цього, з урахуванням того, що заявниця відмовилася від свого права подати будь-яку цивільну заяву в межах кримінального провадження, єдине питання, яке залишалося з'ясувати, стосувалося кримінальної відповідальності чоловіка заявниці, питання, за яким Суд не може приймати рішення. Тому держава виконала своє позитивне зобов'язання із захисту права заявниці на повагу до приватного життя та таємниці листування. Із цього випливає, що статтю 8 Конвенції порушено не було.

Висновок

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 7 вересня 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

VOLODINA v. Russia (no. 2) (№ 40419/19)

Обставини справи

Справа стосувалася тверджень заявниці про те, що органи влади не змогли захистити її від неодноразового кібернасильства з боку її партнера, який створив підроблені профілі у соціальних мережах на її ім'я, опублікував її інтимні фотографії, відстежував пересування та надсилав погрози вбивством через соціальні мережі.

Заявниця у справі В. є громадянкою Росії, народилася 1985 року. У 2018 році вона змінила прізвище, і її нове ім'я та адреса не розкриваються з міркувань безпеки.

Після того, як заявниця розлучилася зі своїм партнером, громадянином Азербайджану С., він почав нападати на неї та переслідувати її. Нездатність органів влади захистити В. від актів насильства була предметом розгляду першої справи заявниці в ЄСПЛ (рішення *Volodina v. Russia*).

Окрім нападів, заявниця зазнала переслідування в інтернеті. У червні 2016 року вона звернулася зі скаргою до поліції про те, що С. використовував її ім'я, особисті дані та фотографії, на яких вона була зображена оголеною, щоб створити підроблені профілі в соціальних мережах, додаючи до друзів однокласників їхнього сина та вчителя. Вона також повідомила працівників правоохоронних органів про свої підроблені профілі в соціальній мережі Instagram та в російській соціальній мережі, виявлення пристрою GPS-трекера в підкладці її сумки та погрози вбивством, надіслані через соціальні мережі.

Спочатку органи влади відмовилися розглядати скарги, посилаючись на відсутність територіальної юрисдикції чи відсутність складу правопорушення. Зрештою, у березні 2018 року було відкрито кримінальне провадження.

У жовтні 2020 року поліція закрила провадження через сплив строку давності притягнення до кримінальної відповідальності, хоча встановила, що саме С. опублікував фотографії, на яких заявниця оголена, без її згоди, фото були збережені та знайдені в його телефоні.

За фактом виявлення GPS-трекера або погроз вбивством жодних кримінальних проваджень порушено не було. Поліція взагалі не розслідувала факту погроз вбивством в інтернеті, оскільки жодного правопорушення вчинено не було, адже погрози не були «реальними».

Посилаючись на статтю 8 Конвенції, заявниця скаржилася на те, що органи влади не захистили її від неодноразових актів насильства в інтернеті та ефективно не розслідували її тверджень. Вона, зокрема, критикувала факт того, що російське законодавство не містить конкретних положень, спрямованих на боротьбу з проявами домашнього насильства, які можуть траплятися в кіберпросторі, таких як переслідування в мережі або видача себе за іншу особу.

Оцінка Суду

ЄСПЛ повторив, що держави зобов'язані створити та ефективно застосовувати систему покарання за будь-які форми домашнього насильства, незалежно від того, виникають вони онлайн чи офлайн, та забезпечити достатні гарантії для жертв.

По-перше, ЄСПЛ переконався, що російське законодавство містить як цивільно-правові, так і кримінально-правові механізми для захисту особистого життя особи. Таким чином, органи державної влади отримали правові засоби для розслідування випадків кібернасильства, жертвою якого стала заявниця.

Однак російське законодавство не надає жертвам домашнього насильства жодних заходів захисту, таких як обмежувальні або захисні приписи. Нещодавно виданий припис про заборону певної поведінки не забезпечував належного захисту жертв у ситуації заявниці. Такі приписи стають доступними лише після збору достатніх доказів для пред'явлення обвинувачення, але, у випадку заявниці, розслідування проти С. не просунулося далі стадії підозри. ЄСПЛ встановив, що реакція органів влади на відомий ризик повторюваного насильства була явно неадекватною і що через свою бездіяльність та невжиття заходів стримування вони дозволили С. продовжувати погрожувати заявниці, переслідувати її та нападати на неї.

Зрештою, спосіб, у який російська влада розпочала розслідування, зокрема початкова дворічна затримка у відкритті кримінального провадження та повільний темп провадження, в результаті чого спливав строк давності притягнення до кримінальної відповідальності, свідчив, що органи влади не забезпечили притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні актів кібернасильства. Безкарність злочинця, що виникла у зв'язку із цим, поставила під сумнів здатність державного механізму чинити достатньо стримувальний вплив з метою захисту жінок від кібернасильства.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 14 вересня 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 10 КОНВЕНЦІЇ (СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ)

ASSOCIAZIONE POLITICA NAZIONALE LISTA MARCO PANNELLA AND RADICALI ITALIANI
v. Italy (№ 20002/13)

Обставини справи

Справа стосувалася припинення мовлення деяких політичних програм, відомих як «політичні платформи», на державному телебаченні. Заявниками є дві політичні асоціації, які вважали, що їхнє право поширювати свої ідеї і думки було порушене.

Що стосується відповідного законодавства, то в положеннях щодо мовлення в Італії проводиться розмежування між двома категоріями програм: політичні «комунікаційні» програми, що включали в себе «виборчі платформи», які організовувались під час виборчої кампанії, та «політичні платформи», що були частиною звичайних програм. Вони також включали в себе «новинні» програми щодо поточних справ, суспільства та політики.

Законодавець поклав завдання з контролю за програмами та телевізійною діяльністю на два органи: парламентську комісію із загального контролю та нагляду за радіомовленням і телебаченням (*Commissione Parlamentare per l'indirizzo generale e la vigilanza dei servizi radiotelevisivi* – «наглядова комісія») та орган із захисту інформації (*Autorità per le garanzie nelle comunicazioni* – «AGCOM»). Наглядова комісія висловлювала наміри Парламенту з питань державного мовлення. AGCOM є незалежним адміністративним органом, який реалізує регуляторні та наглядові функції в телекомунікаційній і аудіовізуальній сферах.

21 листопада 2007 року наглядова комісія видала інструкції для *Radio Televisione Italiana (RAI)* стосовно останнього циклу «політичних платформ», який мав відбутися до виборів. Після виборів до Парламенту 2008 року повноваження складу наглядової комісії було продовжено, й нова комісія не надала RAI необхідних інструкцій для організації нового циклу політичних комунікаційних програм. У результаті програми «політичної платформи» більше не планувалися.

Посилаючись на статтю 10 Конвенції, перша асоціація-заявник скаржилася на припинення деяких політичних програм, що було наслідком бездіяльності наглядової комісії. Вона вказала, що її право вільно поширювати свої ідеї і думки було порушене.

Оцінка Суду

ЄСПЛ установив, що друга асоціація-заявник не продемонструвала того, як на неї безпосередньо вплинуло припинення програм «політичної платформи», і дійшов висновку, що її скарга абстрактно стосувалась імовірних недоліків у діяльності державних органів. Тому друга асоціація-заявник не могла пред'являти скаргу як жертва

оскаржуваної ситуації за статтею 34 Конвенції, у зв'язку із цим її скаргу було відхилено на підставі статті 35 §§ 3 (а) та 4 Конвенції.

Стаття 10 Конвенції

ЄСПЛ зауважив, що поза виборчими періодами організація «політичних платформ» на державних каналах вимагала інструкції від парламентського органу, а саме наглядової комісії, в той час як ініціатива стосовно програм новин перебувала в межах автономії редакції кожного каналу і телевізійного відділу новин за умови дотримання загальних принципів неупередженості та плюралізму інформації.

ЄСПЛ підкреслив, що припинення «політичних платформ» відбулося в результаті бездіяльності наглядової комісії – політичного органу, що висловлює бажання Парламенту Італії стосовно державного мовлення, який припинив надавати RAI інструкції, необхідні для організації відповідних програм. Тому це був політичний вибір, що перебуває в межах дискреції Парламенту. Отже, Суд мав з'ясувати, чи були сумісні наслідки припинення цих програм для свободи вираження поглядів першої асоціації-заявника з Конвенцією.

По-перше, Суд зауважив, що формат «політична платформа» відсилає до початку 1970-х років, коли соціальний контекст дуже відрізнявся від сьогодення. Асоціація-заявник не була єдиним «політичним суб'єктом», на який вплинуло припинення таких програм: усі політичні групи та сторони, які в них брали участь, без будь-якого розмежування, відчули на собі наслідки припинення трансляції. Було б інакше, якби рішення про відмову надати ефірний час тій чи іншій політичній партії приймалося одночасно з наданням дозволу на трансляцію думок інших, що створювало б нерівність, яка могла б порушити статтю 10 Конвенції. Поступова заміна цих «політичних платформ» на більш глибокі політичні дебати надала RAI більш широку редакційну свободу. Через це система державного мовлення наразі надає інші можливості для поширення політичних ідей та думок через телебачення.

Тому Суд дійшов висновку, що припинення програм «політичної платформи» варто розглядати в контексті загального розвитку державного теле- і радіомовлення в Італії. Цей розвиток включав поступове зменшення ролі політичної влади та визнання редакційної свободи кожного каналу і редакції новин, відповідальних за трансляцію новин, задля заохочення неупередженості, об'єктивності та плюралізму інформації.

Суд дійшов висновку, що припинення мовлення програм «політичної платформи» не позбавило асоціацію-заявника можливості поширювати свої думки, а тому непропорційного втручання у її право на свободу вираження поглядів не було.

Стаття 13 Конвенції

ЄСПЛ підкреслив, що національні суди взяли до уваги, що, як парламентський орган, наглядова комісія висловлювала бажання Парламенту, тому її дії мали політичний характер. Рішення, прийняті цим органом на підставі Закону № 103 від 1975 року, були не адміністративними, а політичними.

Стосовно припинення мовлення відповідних програм Суд установив, що асоціація-заявник не була забезпечена ефективним засобом правового захисту. Отже, було порушено статтю 13 Конвенції.

Висновок

Відсутність порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

Порушення статті 13 Конвенції (право на ефективний засіб правового захисту).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 31 серпня 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

SANCHEZ v. France (№ 45581/15)

Обставини справи

Справа стосувалася кримінального засудження заявника, на час подій у справі – мера міста і голови політичної групи в місцевій раді, який балотувався до Парламенту, за підбурювання до ненависті чи насильства проти групи осіб або окремої особи з підстав їхньої належності до конкретної релігії після того, як він не вжив невідкладних заходів для видалення коментарів, опублікованих іншими користувачами на його сторінці в мережі Facebook.

На час подій F.P., член Європейського парламенту і перший заступник мера іншого міста, був одним із політичних опонентів заявника.

24 жовтня 2011 року заявник опублікував написаний особисто пост про F.P. на своїй сторінці в мережі Facebook: «В той час як Національний Фронт (НФ) за розкладом запустив свій новий вебсайт, подумайте про Nîmes UMP [Союз народного руху] члена Європарламенту [F.P.], чий вебсайт, який мав би бути запущений сьогодні, демонструє загрозливий потрійний нуль на своїй головній сторінці...». Інший користувач, S.B., написав такий коментар: «Ця велика людина перетворила місто Нім в Алжир, немає жодної вулиці без кебаба і мечеті; панують торговці наркотиками і повії, недивно, що він обрав Брюссель, столицю нового світового порядку шаріату... Дякую UMPS [амальгама Союзу народного руху і Соціалістичної партії], принаймні, що рятує нас від літаків та готелів... я люблю цю безкоштовну версію Club Med... Дякуючи [F.] та цілуючи Лейлу ([L.])... Зрештою блог, який змінює наше життя...». Ще один користувач, L.R., додав три коментарі, спрямованих проти мусульман.

25 жовтня L.T., колезі F.P., стало відомо про коментарі. Відчуваючи себе особисто і прямо ображеною тим, що вона вважала «расистськими» заявами, L.T. відразу ж пішла до перукарні, якою завідував S.B. і з яким вона була знайома особисто. Останній одразу видалив свій коментар.

26 жовтня 2011 року L.T. звернулася до прокуратури із кримінальною скаргою на заявника та L.R. у зв'язку з образливими коментарями, опублікованими на сторінці заявника в соціальній мережі. 27 жовтня 2011 року заявник на своїй сторінці в мережі Facebook написав повідомлення, в якому закликав користувачів «відстежувати зміст [своїх] коментарів», проте не втручатися до вже опублікованих повідомлень.

Заявника, S.B. та L.R. викликали до кримінального суду у зв'язку з публікацією відповідних коментарів на сторінці заявника в мережі Facebook для надання пояснень за обвинуваченнями у підбурюванні до ненависті або насильства проти групи осіб, зокрема L.T., на ґрунті їхнього походження, належності або неналежності до конкретної етнічної групи, нації, раси чи релігії. 28 лютого 2013 року кримінальний суд визнав заявника, S.B. та L.R. винними за цими обвинуваченнями та зобов'язав кожного з них сплатити штраф у розмірі 4000 євро. S.B. та заявника також було солідарно зобов'язано

сплатити 1000 євро на користь L.T., цивільного позивача, як відшкодування моральної шкоди. Суд дійшов висновку, що, створивши за власною ініціативою службу зв'язку з громадськістю за допомогою електронних засобів з метою обміну думками та залишаючи образливі коментарі, які станом на 6 грудня 2011 року все ще були доступними, заявник не вжив невідкладних заходів щодо припинення їх поширення, тому був винним як «виробник» онлайн-ового публічного комунікаційного сайту, а отже як головний правопорушник.

S.B. та заявник оскаржили цей вирок до суду; S.B. згодом відкликав свою скаргу.

Апеляційний суд підтримав обвинувальний вирок стосовно заявника, проте зменшив суму штрафу до 3000 євро. Суд також присудив сплату на користь L.T. 1000 євро відшкодування судових витрат. Апеляційний суд указав на правильність висновків суду першої інстанції в тому, що коментарі явно стосувалися конкретної групи людей, а саме мусульманського віросповідання, і що асоціювання мусульманської громади зі злочинністю та відсутністю безпеки в місті Нім може викликати сильне відчуття неприйняття чи ворожості стосовно цієї групи осіб. Крім того, суд указав, що, свідомо роблячи свою сторінку в соціальній мережі Facebook публічно доступною, заявник узяв на себе відповідальність за зміст опублікованих коментарів, які, згідно з його твердженнями, обґрунтовували його позицію та, як він вважав, були сумісними зі свободою вираження поглядів, і що його статус політика вимагав від нього ще більшої пильності.

Рішенням від 17 березня 2015 року касаційна скарга заявника була відхилена Касаційним судом.

У своїй скарзі до Суду заявник вказував, що його засудження у зв'язку з опублікованими іншими користувачами на його сторінці в соціальній мережі Facebook коментарями було здійснено на порушення статті 10 Конвенції.

Оцінка Суду

ЄСПЛ відзначив, що, як установив кримінальний суд, заявник, який за власною ініціативою створив комунікаційну службу, відкриту для громадськості, залишив образливі коментарі видимими упродовж близько 6 тижнів після публікації й не вжив невідкладних заходів щодо зупинення їх поширення. Апеляційний суд, підтримавши вирок суду першої інстанції, вказав, що, будучи представницьким і публічним діячем, заявник свідомо зробив свою сторінку в мережі Facebook публічною, тим самим дозволивши своїм друзям розмішувати там коментарі, і при цьому взяв на себе відповідальність за зміст опублікованих коментарів. Апеляційний суд вказав, що заявник не вжив невідкладних заходів щодо припинення поширення цих коментарів і обґрунтовував свою позицію тим, що, на його думку, ці коментарі були сумісними зі свободою вираження поглядів, а тому він навмисне залишив їх на своїй сторінці.

Що стосується характеру коментарів, то Суд, по-перше, відзначив, що вони були явно незаконними. Як кримінальний, так і апеляційний суди встановили, з одного боку, що коментарі чітко визначали групу осіб, яких вони стосувалися, а саме осіб мусульманського віросповідання, і що асоціація мусульманської громади зі злочинністю та відсутністю безпеки в місті Нім шляхом прирівнювання цієї групи до «торговців наркотиками та повій», які «панують», «мерзотників, які днями продають наркотики» або які відповідальні за «кидання каміння в автомобілі білих людей», імовірноше за все спричинить сильне відчуття неприйняття або ворожості до груп осіб мусульманського віросповідання чи тих, які сприймаються як такі особи; з іншого боку, що твердження «цілуючи Лейлу ([L.])» відсилає до L.T., яка була пов'язана з F.P., заступником мера міста Нім, якого зображали як особу, що відіграє ключову роль у передачі міста мусульманам і, відповідно, у відсутності безпеки, і що воно пов'язує L.T. з мусульманською громадою через її уявну належність до цієї громади (з огляду на її ім'я), з трансформацією міста і тим викликало ненависть і насильство щодо неї.

ЄСПЛ повторив, що толерантність і повага рівної гідності всіх людей є основою демократичного, плюралістичного суспільства. Тому можна вважати за необхідне карати за всі форми вираження, які поширюють, підбурюють, заохочують або виправдовують ненависть на основі нетерпимості за умови, що будь-які «формальності», «умови», «обмеження» або «покарання» були пропорційні переслідуваній меті, чи навіть запобігати цьому.

У контексті виборів, хоча політичні партії користуються широкими межами свободи розсуду, расистські або ксенофобські висловлювання сприяють розпалюванню ненависті й нетерпимості. ЄСПЛ зауважив, що конкретну відповідальність політиків у боротьбі з мовою ненависті підкреслювали КМ РЄ у своїй Рекомендації R(97)20 про «мову ненависті» та Європейська комісія проти расизму та нетерпимості.

Розглянувши опубліковані S.B. та L.R. образливі коментарі, Суд установив, що висновки національних судів були цілком обґрунтованими. Використана мова явно розпалювала ненависть і насильство. На думку Суду, особистих нападів шляхом образ, насмішок або дифамації, спрямованих на певні групи населення, або підбурювання до ненависті та насильства стосовно будь-якої особи у зв'язку з її належністю до певної релігії, було достатньо для того, щоб органи влади приділяли пріоритетну увагу боротьбі з такою поведінкою за умови безвідповідального використання свободи вираження поглядів, що підриває гідність або навіть безпеку відповідних груп населення.

Що стосується відповідальності заявника за опубліковані третіми особами коментарі, то Суд підкреслив, що ці коментарі варто розглядати в контексті місцевих політичних дебатів, особливо у зв'язку з парламентською виборчою кампанією. Хоча дійсно Суд надав першочергове значення свободі вираження поглядів у контексті політичних дебатів і вважав, що для виправдання обмежень політичних промов мають існувати дуже вагомі підстави та що в ході передвиборчої кампанії думки й різна інформація мають вільно циркулювати, однак він послався на свій висновок про те,

що висловлені в цій справі коментарі були явно незаконними. Крім того, ЄСПЛ відзначив, що заявника не було піддано критиці за реалізацію ним свого права на свободу вираження поглядів, зокрема в контексті політичних дебатів, а обвинувачено за відсутність пильності та оперативності щодо опублікованих коментарів на його сторінці в соціальній мережі Facebook. Тому Суд дійшов висновку, що як кримінальний, так і апеляційний суди обґрунтовували свої висновки про відповідальність заявника відповідними і достатніми підставами для цілей статті 10 Конвенції.

Стосовно вжитих заявником заходів ЄСПЛ відзначив, що національні суди установили його відповідальність на основі декількох факторів. Заявник свідомо зробив свою сторінку в соціальній мережі публічною, тим самим дозволивши своїм друзям розміщувати на ній коментарі. Тому він був зобов'язаний відстежувати зміст опублікованих тверджень. Крім цього, кримінальний суд підкреслив, що заявник не міг не знати про те, що його акаунт може привернути коментарі політичного характеру, що за визначенням мають полемічний характер, а тому він мав відстежувати їх ще ретельніше. Апеляційний суд аналогічно вказав, що статус заявника як політичного діяча вимагав від нього ще більшої пильності. Кримінальний суд конкретно зазначив, що коментарі L.R. залишалися публічно доступними близько 6 тижнів з моменту розміщення. За цих обставин ЄСПЛ дійшов висновку, що наведені кримінальним та апеляційним судами обґрунтування щодо вжитих заявником заходів були відповідними й достатніми для цілей статті 10 Конвенції.

Що стосується відповідальності авторів коментарів, то ЄСПЛ вказав, що їх було встановлено. Заявника визнано винним на підставі статті 93-3 Закону від 29 липня 1982 року як виробника / творця онлайн-публічно-доступного комунікаційного сайту. Національні суди вказали факти, на підставі яких установили відповідальність заявника, його не було обвинувачено замість S.B. та L.R., обидва з яких були дійсно засуджені, проте у зв'язку із конкретною поведінкою, безпосередньо пов'язаною з його статусом як володільця акаунту у Facebook. Зроблені в цій справі коментарі були явно незаконними і порушували умови використання Facebook. Тому ЄСПЛ дійшов висновку, що національні суди обґрунтували свої рішення відповідними й достатніми підставами.

Щодо наслідків національних проваджень для заявника ЄСПЛ відзначив, що його зобов'язали сплатити штраф у розмірі 3000 євро. ЄСПЛ зазначив, що з огляду на покарання, яке він мав понести, та відсутності будь-яких інших установлених наслідків втручання у право заявника на свободу вираження поглядів було пропорційним.

За конкретних обставин справи ЄСПЛ установив, що рішення судів про засудження заявника через відсутність оперативних дій з видалення незаконних коментарів інших осіб на сторінці свого акаунту у Facebook, який використовувався у зв'язку з його виборчою кампанією, обґрунтовувались відповідними й достатніми підставами з урахуванням наданої свободи розсуду державі-відповідачу. Відповідно, оскаржуване

втручання може вважатися «необхідним у демократичному суспільстві». Тому статтю 10 Конвенції порушено не було.

Висновок

Відсутність порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 2 вересня 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Z.B. v. France (№ 46883/15)

Обставини справи

Справа стосувалася засудження заявника – Z.B. – за прославлення умисного вбивства у зв'язку з нанесенням лозунгів / написів («Я бомба» та «Джихад, народився 11 вересня») на футболку, яку він подарував своєму племіннику на його третій день народження.

25 вересня 2012 року дитина одягнула футболку в дитячий садок. У момент, коли хлопчик пішов до вбиральні, директор закладу та інший дорослий побачили ці написи. Того ж дня директор поінформував місцевий орган влади у сфері освіти та мера муніципалітету. Мер звернувся із скаргою до прокурора; зрештою, проти заявника порушили кримінальне провадження, за результатами якого його визнано винним, призначено покарання у вигляді позбавлення волі на строк 2 місяці умовно разом зі сплатою штрафу в розмірі 4000 євро.

Посилаючись на статтю 10 Конвенції, заявник скаржився на своє засудження через прославлення злочину – умисного вбивства.

Оцінка Суду

ЄСПЛ відзначив, що заявник свідомо вирішив нанести на футболку придумані ним написи, посилаючись на багатозначність слова «бомба», яке в розмовній французькій мові можна було також зрозуміти як фізичні характеристики привабливої особи, і асоціюючи такий опис з описом зовнішності племінника. Як у національному суді, так і в ЄСПЛ заявник стверджував, що написи за своїм тоном були гумористичними.

Суд нагадав, що гумористична мова або форми вираження поглядів, використані для гумористичного ефекту, захищені статтею 10 Конвенції, зокрема, у випадках, коли вони становлять правопорушення або провокацію, незалежно від того, хто використовує таку мову. Хоча така мова не може бути оцінена або піддана цензурі виключно на основі будь-якої негативної чи обурливої реакції, яку може викликати, вона має обмежуватися нормами, установленими статтею 10 Конвенції. Право на гумор не є необмеженим, і будь-яка особа, яка посилається на свободу вираження поглядів, має брати на себе «обов'язки та відповідальність». У зв'язку із цим Суд у цій справі зауважив, що, беручи до уваги твердження заявника про гумористичний намір, Апеляційний суд дійшов висновку про те, що відповідні написи не можуть сприйматися як звичайний жарт, а, навпаки, свідчать про попередній намір прославити злочинні дії, висвітлюючи їх у позитивному світлі. Тому Суд дійшов висновку, що деякі характеристики дитини, такі як її ім'я, дата народження та використання слова «бомба», «служували приводом для заохочення, недвозначного та умисного асоціювання понять, що відсилають до масового насильства, умисного вбивства».

ЄСПЛ також відзначив, що прокурор установив зв'язок між обставинами справи та нещодавніми терористичними актами у Франції, тим самим підкресливши важливість дистанціювання цієї справи від того контексту. Суд погодився з таким підходом. Такий контекст, хоч і серйозний, сам собою не може виправдовувати втручання в цій справі. Разом із цим Суд не міг ігнорувати важливість і значущість такого загального контексту. Хоча з моменту подій 11 вересня 2001 року до подій, що мали місце в цій справі, минуло більше ніж 11 років, залишається той факт, що відповідні написи були поширені лише через декілька місяців після інших терористичних актів, унаслідок яких у школі загинуло троє дітей. З урахуванням терористичної ідеології, покладеної в основу цих двох актів, вплив часу не може вважатися применшенням значення відповідних написів. Факт того, що заявник не мав жодних зв'язків із будь-якою терористичною групою та не підтримував терористичної ідеології, також не може применшувати значення таких висловів.

ЄСПЛ далі відзначив, що на доповнення загального контексту цієї справи національні органи влади оцінили конкретний контекст оприлюднення відповідних написів. У зв'язку із цим Суд звернув особливу увагу на висновки апеляційного суду щодо маніпулювання трирічною дитиною, яка була несвідомим носієм образливого повідомлення за будь-якої необізнаності про цей факт і конкретного контексту, в якому це повідомлення поширювалося, а саме «не лише в громадському місці», а й «у приміщеннях навчального закладу» в присутності інших дітей.

Футболка з написами, яку треті особи безпосередньо не бачили, була виявлена, коли дитину вдягали дорослі. Так само вона не була доступною суспільству загалом, а була використана лише в приміщеннях закладу дошкільної освіти. Тому написи прочитали лише двоє дорослих. У зв'язку із цим Суд раніше вже підкреслив важливість відсутності публічності при розгляді пропорційності втручання в реалізацію свободи вираження поглядів. Хоча із цієї точки зору Суд не міг спекулювати конкретним характером наміру заявника, він зауважив, що заявник не заперечував того, що навмисне попросив свого племінника вдягнути цю футболку до навчального закладу, чи того, що він хотів поширити ці написи. Навпаки, він подав це як жарт.

На думку Суду, заявник не міг не знати про конкретну конотацію, окрім звичайної провокації або поганого смаку, на які він посилався, таких написів у приміщеннях закладу дошкільної освіти незадовго після актів, які забрали життя дітей в іншому закладі освіти, і в контексті доведеної терористичної загрози. У зв'язку із цим ЄСПЛ відзначив аргументи прокурора про емоції та напругу, викликану цим повідомленням та його вплив на соціальну гармонію. ЄСПЛ повторив, що національні органи влади, в принципі, в силу їхнього прямого і постійного контакту з реаліями інших держав, перебувають у кращому становищі, аніж міжнародний суд, для ухвалення рішення про «необхідність» «обмеження» або «покарання», спрямованих на досягнення легітимних цілей, які вони переслідували. Вони також були у кращому становищі, щоб зрозуміти та оцінити конкретні соціальні проблеми в конкретних громадах і контекстах. Із цієї точки зору

Апеляційний суд, який добре розумів регіональний контекст, у якому ці обставини мали місце, перебував у кращому становищі для оцінювання необхідності засудження та покарання заявника.

У світлі наведених вище міркувань ЄСПЛ установив, що Апеляційний суд, вирішуючи питання про засудження заявника, був ретельним в оцінюванні його вини на основі оціночних критеріїв, покладених в основу усталеної практики Суду з урахуванням вимог статті 10 Конвенції, і врівноважував відповідні інтереси. Касаційний суд, з урахуванням, зокрема, думки генерального адвоката, яка також містила ці оціночні критерії, підтримав вирок заявника. ЄСПЛ не бачив підстав для заміни оцінки національних судів власною. Таким чином, Суд дійшов висновку, що підстави, якими обґрунтовувалось засудження заявника, зокрема запобігання прославленню масового насильства, за конкретних обставин цієї справи, були «відповідними» та «достатніми» з метою виправдання відповідного втручання і в цьому сенсі відповідали нагальній соціальній потребі.

Зрештою, ЄСПЛ повторив, що характер і тяжкість застосованих покарань є факторами, які варто враховувати при оцінюванні пропорційності втручання у право на свободу вираження поглядів. ЄСПЛ дійшов висновку, що за конкретних обставин цієї справи сума накладеного штрафу була пропорційною. Крім цього, беручи до уваги і той факт, що покарання у вигляді позбавлення волі було умовним, ЄСПЛ дійшов висновку, що застосоване покарання було пропорційним переслідуваній легітимній меті.

Відповідно, втручання можна вважати «необхідним у демократичному суспільстві», а тому порушення статті 10 Конвенції не було.

Висновок

Відсутність порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 2 вересня 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася телевізійної програми, у якій відомий співак нібито висловився на підтримку легалізації марихуани (канабісу), а журналіст, як видалося, з ним погодився, у результаті чого телекомпанію оштрафували.

13 липня 2012 року компанія-заявник випустила програму з назвою «[Х.] на [музичних преміях]: Чи хотів він шокувати, [будучи вдячним] за траву?» на своєму потоковому сервісі. Х. – популярний словацький співак. У програмі показали ролики, на якому Х. куриє, і під час інтерв'ю з ним журналіст сказав: «Ця трава вже добре відома словацькому народу, її немає потреби представляти». Х. відповів: «Я вдячний за “магічну зелену траву”. Я б обміняв її. Я б заборонив алкоголь і дозволив би марихуану». У відповідь журналіст розсміявся.

У зв'язку із цією програмою проти компанії-заявника було порушено адміністративне провадження, за результатами якого у 2012 році накладено штраф за порушення заборони пропаганди вживання наркотиків. Під час судового розгляду компанія-заявник стверджувала, що вона не схвалювала поглядів Х., і попереднє рішення було скасовано.

У 2014 році Рада з питань телевізійного мовлення прийняла щодо компанії-заявника друге рішення. Компанія-заявник оскаржила його. Це рішення, з посиланням на усталену практику ЄСПЛ, було залишено в силі Верховним судом, який указав, що компанія-заявник «мала нести об'єктивну “сувору” відповідальність за спосіб обробки / подачі інформації та її змісту, які не мають порушувати конституційні і правові рамки захисту суспільства».

Подальша конституційна скарга компанії-заявника була відхилена як явно необґрунтована.

Посилаючись на статтю 10 Конвенції (свобода вираження поглядів), компанія-заявник скаржилася, що накладення на неї штрафу за зміст однієї з програм порушувало її права.

Оцінка Суду

Компанія-заявник стверджувала, що вона лише демонструвала погляди Х. з інформування суспільства про питання суспільного інтересу.

ЄСПЛ погодився, що мало місце втручання у свободу вираження поглядів компанії-заявника, і тому вирішив з'ясувати, чи було втручання необхідним у демократичному суспільстві. ЄСПЛ, зокрема, підкреслив факт того, що твердження були зроблені не самою компанією-заявницею, а артистом під час інтерв'ю.

Ураховуючи важливість журналістики для демократії, ЄСПЛ знову нагадав, що на неї поширюються заходи щодо захисту за статтею 10 Конвенції. Покарання журналіста за поширення поглядів іншої особи не має здійснюватися без вагомих на те підстав.

ЄСПЛ підкреслив, що згадана програма була присвячена важливій події і сприяла обговоренню питань, які становлять суспільний інтерес. Суд не вважає, що журналіст хотів прославляти марихуану чи підбурити до її вживання. ЄСПЛ вказав, що тлумачення національними судами обміну думками, за відсутності необхідної оцінки всіх відповідних факторів, було особливо жорстким. Не було доведено, що компанія-заявник діяла недобросовісно чи безвідповідально.

У підсумку ЄСПЛ дійшов висновку, що штраф не був пропорційним і необхідним у демократичному суспільстві, а тому мало місце порушення Конвенції.

Висновок

Порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 23 вересня 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 14 КОНВЕНЦІЇ (ЗАБОРОНА ДИСКРИМІНАЦІЇ)

X v. Poland (№ 20741/10)

Обставини справи

Справа стосувалася порушеного заявницею провадження з метою оскаржити відібрання молодшої дитини з-під її опіки після того, як її колишній чоловік домогся зміни умов опіки, визначених рішенням суду про розірвання шлюбу.

Розпочавши стосунки з іншою жінкою (Z), заявниця у квітні 2005 року подала заяву про розірвання шлюбу. Її батьки, які не схвалювали рішення дочки, згодом вимагали установлення опіки над дітьми. Суд першої інстанції, засідаючи у складі судді одноособово, ухвалив рішення про передачу дітей під тимчасову опіку її батьків; стверджувалось, що суддя був добре знайомий із її батьками. У результаті оскарження цього рішення як заявницею, так і її колишнім чоловіком (Y) у червні 2005 року регіональний суд його скасував. Того ж місяця суд ухвалив рішення про розірвання шлюбу за взаємною згодою і надав заявниці повні права опікуна над чотирма дітьми. У жовтні 2006 року колишній чоловік заявниці звернувся до суду з метою зміни умов опіки. Після оцінювання їхніх відповідних батьківських можливостей, у ході якого заявниці було безпосередньо поставлено запитання про її гомосексуальність і наявність зв'язків із Z, суд першої інстанції змінив батьківські права, надавши їх повністю колишньому чоловікові Y та обмеживши права заявниці. Скарга заявниці була відхилена в січні 2008 року, незважаючи на те, що її колишній чоловік запропонував передати їй під опіку молодшу дитину, оскільки вона мала сильніші зв'язки з матір'ю і йому було б важко про неї піклуватися. Згідно з рішенням суду троє старших дітей переїхали до свого батька. Заявниця відмовилася повертати молодшу дитину.

У квітні 2008 року заявниця звернулася до суду з проханням переглянути рішення про опіку стосовно її молодшої дитини. Суд першої інстанції, діючи у складі того ж самого судді одноособово й посилаючись на висновки експертів, надані в межах попередніх проваджень, вказав, що «заявниця була зосереджена виключно на собі та своїх стосунках із подругою», і відмовив у задоволенні її клопотання про застосування тимчасового заходу, який би дозволяв їй зберегти опіку впродовж провадження. Наступного дня той самий суддя ухвалив рішення про вилучення дитини з-під її опіки. Декілька днів потому опікун суду (*the court guardian*) забрав хлопчика із садка й передав його батькові.

8 червня 2009 року суд першої інстанції відмовив у задоволенні заяви заявниці про зміну опіки та надання батьківських та опікунських прав на її молодшу дитину. Суд вирішив, що семирічна дитина має проживати разом зі своїми братами та сестрами й батьком для того, щоб її емоційні та соціальні потреби могли бути задоволені, вказавши,

що це рішення «виправдовувалось поточним рівнем розвитку дитини та більшою роллю батька в створенні [дитячої] чоловічої моделі поведінки».

Заявниця оскаржила це рішення, вказуючи, що за дитиною переважно наглядають її сестри та бабусі з дідусями. Вона вказала, що суд не розпізнав інтересів дитини та взяв до уваги гомофобні настрої її чоловіка, які він висловлював дітям, судам та експертам. Вона вказувала, що ключові підстави рішень судів стосувалися її стосунків з іншою жінкою та дискримінації на основі її сексуальних уподобань. Регіональний суд відхилив апеляційну скаргу.

Посилаючись на статтю 14 Конвенції в поєднанні зі статтею 8 Конвенції, заявниця скаржилася, що національні суди відмовили в наданні їй опіки над молодшою дитиною з підстав сексуальної орієнтації.

Посилаючись на пункт 1 статті 6 Конвенції, заявниця скаржилася на відсутність неупередженості судді суду першої інстанції, адже він був добре знайомий із її батьками.

Оцінка Суду

ЄСПЛ установив, що посилання на гомосексуальність заявниці та її стосунки із Z в ході першого етапу провадження стосовно чотирьох дітей переважали. З першого звіту експерта вбачалося, що дітей могли б залишити із заявницею, якби вона «рішуче змінила свою поведінку та виключила свою дівчину із сімейного життя». Підозри щодо її гомосексуальності та сексуального життя також фігурували в другому звіті експерта, коли останній відкрито розпитував заявницю про її інтимні стосунки із Z і дійшов висновку, що діти бажали б жити зі своїм батьком. Ці два висновки стали основою для рішення про передання дітей під опіку батька й надання заявниці обмежених батьківських прав.

ЄСПЛ дійшов висновку, що ті ж самі висновки експертів та перше рішення суду мали вирішальне значення для питання про опіку над молодшою дитиною. Вважалося, що як заявниця, так і її колишній чоловік мали аналогічні батьківські можливості; однак суди відмовилися змінити опіку над молодшою дитиною, виходячи з двох головних аргументів – переваг спільного проживання з братами та сестрами, і важливості ролі чоловіка у вихованні хлопчика.

Сексуальна орієнтація заявниці та її стосунки з іншою жінкою постійно перебували в центрі обговорень і були присутні на кожному етапі судового розгляду. Тому в цій справі була різниця в поводженні із заявницею порівняно з будь-якими іншими матір'ю / батьком, які бажали отримати повну опіку над своєю дитиною. Така різниця ґрунтувалася виключно або вирішальним чином на основі сексуальної орієнтації заявниці, що становить дискримінацію в розумінні Конвенції.

Тому було порушено відповідні статті Конвенції.

Що стосується скарги за пунктом 1 статті 6 Конвенції, то ЄСПЛ дійшов висновку, що остаточне рішення щодо цієї частини заяви було ухвалене 16 вересня 2008 року, а тому вона була подана після спливу відповідного строку.

Висновок

Порушення статті 14 Конвенції (заборона дискримінації) разом зі статтею 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 16 вересня 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 1 ПЕРШОГО ПРОТОКОЛУ ДО КОНВЕНЦІЇ (ЗАХИСТ ВЛАСНОСТІ)

PINTAR AND OTHERS v. Slovenia (№ 49969/14, 20530/16, 4713/17, 13244/18, 16311/18)

Обставини справи

Заявники у справі були власниками акцій або субординованих облігацій у трьох банках Словенії, які зверталися за державною допомогою. У 2013 та 2014 роках Банк Словенії прийняв рішення про вжиття надзвичайних заходів, у тому числі стосовно цих трьох банків, унаслідок чого їхній статутний капітал зменшився до нуля. Ці рішення були прийняті в межах національного законодавства після повідомлення Європейської Комісії. Вони посилалися на Рекомендацію Ради ЄС, а також на оцінку якості активів (оцінка) та результати стрес-тестування, проведеного під управлінням керівного комітету, до складу якого увійшли представники Комісії, Європейського банківського управління та Європейського центрального банку. Колишнім власникам акцій / облігацій не було надано доступу до деяких документів, покладених в основу цих рішень. Заявники подали різні позови: безуспішні й такі, що досі очікують вирішення на національному рівні.

У 2016 році Конституційний суд установив, що деякі відповідні положення національного законодавства суперечили Конституції Словенії, зокрема стосовно відсутності в колишніх власників акцій / облігацій доступу до правових засобів захисту. Згодом був ухвалений Закон про процедуру судового захисту колишніх власників прийнятних зобов'язань банків (Закон про засіб захисту 2020 року). Реалізацію цього Закону зупинив Конституційний суд в очікуванні перегляду його конституційності.

Посилаючись на статтю 1 Першого протоколу до Конвенції, заявники скаржилися, зокрема, на відсутність ефективної процедури оскарження рішення центрального банку і на те, що застосовані заходи були необґрунтованими.

Оцінка Суду

Право – Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції

(а) Наявність «майна» та втручання у право власності

Акції можна вважати «майном» у розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції, навіть якщо виходити з того, що позиція Уряду про відсутність економічної цінності є обґрунтованою. Що стосується облігацій, то держателі облігацій, у принципі, мали «законне очікування» на задоволення своїх вимог відповідно до умов договору (див., із відповідними змінами, *Mamatras and Others v. Greece*). Уряд припустив, що через своє фінансове становище банки будь-якою мірою не зможуть виконувати свої зобов'язання перед власниками облігацій. Однак за відсутності будь-якого національного судового рішення із цього приводу та з огляду на обмежену інформацію, якою володіє, ЄСПЛ не зміг установити, що такі облігації не мають економічної цінності. Таким чином, стаття

1 Першого протоколу до Конвенції була застосовною в цій справі; анулювання акцій чи облігацій заявників означало втручання у їхнє право, гарантоване цим положенням.

(b) Дотримання статті 1 Першого протоколу до Конвенції

Оскаржувані рішення Банку Словенії очевидно були прийняті з метою контролю за банківським сектором у державі. Хоча вони могли передбачати позбавлення майна, за цих обставин таке позбавлення було складовим елементом схеми контролю за банківською сферою. Отже, зазначений захід був контролем за користуванням майном у значенні другого пункту статті 1 Першого протоколу до Конвенції. ЄСПЛ оцінив його у світлі загального принципу мирного володіння майном, з яким цей захід був пов'язаний.

Рішення Банку Словенії мало основу в національному праві, яке було визнано Конституційним судом таким, що відповідає Конституції, і яке узгоджувалося з якісними вимогами доступності та передбачуваності. Однак під вимогою законності також розуміється те, що національне законодавство має передбачати певний засіб правового захисту від свавільного втручання державних органів у права, захищені Конвенцією. ЄСПЛ мав визначити, виходячи з комплексного огляду застосовних процедур, чи супроводжувалося втручання процедурними гарантіями, що надавали б розумну можливість заявникам представити свою справу відповідним органам з метою ефективного оскарження заходів.

Конституційний суд оцінив правові положення, якими були обґрунтовані надзвичайні заходи, однак не оцінив того, чи були оскаржувані заходи справді виправданими за тогочасних обставин стосовно кожного з банків, про які йде мова. На думку Уряду, єдиним способом для заявників оскаржити рішення, що стосувалися їхнього майна, було пред'явлення вимоги про відшкодування до Банку Словенії відповідно до розділу 350a Закону про банківську діяльність. Однак, як установив Конституційний суд, колишні власники не могли ефективно оскаржити підстави, на яких ґрунтувалися рішення Банку Словенії, оскільки вони не мали доступу до важливої інформації, такої як результати оцінювання та стрес-тестування. Конституційний суд також виявив ще кілька недоліків у провадженнях відповідно до чинного на той час законодавства й дійшов висновку, що воно не забезпечувало колишніх власників ефективним судовим захистом. Конституційний суд постановив, що для забезпечення ефективного засобу правового захисту необхідно ухвалити конкретне законодавство.

ЄСПЛ не знайшов підстав для відступу від висновку Конституційного суду про те, що законодавство без подальшого належного врегулювання проваджень не забезпечило заявників законним засобом для ефективного оскарження відповідних заходів. Крім того, хоча Конституційний суд надав законодавцеві шестимісячний строк для прийняття відповідного законодавства, Закон про засоби правового захисту 2020 року ухвалили лише через 3 роки. Хоч цей Закон і був важливою подією, до цього часу він не мав жодних реальних наслідків для колишніх власників, зокрема і заявників. Це зумовлено тим, що у відповідь на звернення Банку Словенії Конституційний суд призупинив реалізацію Закону в березні 2020 року.

ЄСПЛ враховував таке: надання ефективного засобу правового захисту в цій справі було пов'язане зі складними питаннями поваги до різних принципів за законодавством ЄС; Суд Європейського Союзу (Суд ЄС) надав попереднє рішення в межах провадження, що призвело до ухвалення Конституційним судом рішення у 2016 році, і йому знову було запропоновано це зробити в межах провадження розгляду конституційності Закону про засоби правового захисту 2020 року. Однак держава-відповідач залишалася відповідальною за дотримання прав колишніх власників згідно зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції. Цей обов'язок, включаючи його процесуальний аспект, виник тоді, коли були передбачені надзвичайні банківські заходи, проте такі заходи не супроводжувалися достатніми процесуальними гарантіями проти свавілля. Колишні власники, які втратили свої акції або облігації у 2013 чи 2014 роках, досі були позбавлені права ефективного доступу до дієвих правових засобів оскарження підстав таких заходів та права вимагати компенсації, не кажучи про отримання остаточного рішення щодо своїх вимог.

З огляду на зазначені вище міркування чотирьом заявникам не можна дорікати в тому, що вони не використали компенсаційні засоби правового захисту – можливість, яка була доступною для них з урахуванням рішення від 2016 року та положення Закону про засоби правового захисту 2020 року. Справді, доступ до такого засобу дотепер був щонайбільше теоретичним.

ЄСПЛ встановив, що ні компенсаційний засіб, ні будь-які інші засоби правового захисту, які були випробувані деякими заявниками, не надали розумної можливості оскаржити спірне рішення Банку Словенії та/або вимагати компенсації. Враховуючи такий висновок, ЄСПЛ не буде розглядати конкретні елементи засобу правового захисту за Законом про засоби правового захисту 2020 року, тим більше, що перегляд цього Закону Конституційним судом наразі триває.

Втручання у право власності заявників не супроводжувалося достатніми процесуальними гарантіями проти свавілля, а отже не було законним у розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Таким чином, у Суду немає необхідності та можливості, через відсутність відповідної інформації, встановити, чи були дотримані інші вимоги цього положення. Відповідно, ЄСПЛ утримався від будь-якого висновку щодо того, чи відповідали надзвичайні заходи, унаслідок яких були скасовані акції та облігації заявників, загальним інтересам, і якщо так, то чи був досягнутий справедливий баланс між вимогами загальних інтересів суспільства та захистом права заявників на мирне користування своїм майном (див., *mutatis mutandis*, *Project-Trade d.o.o. v. Croatia*).

Висновок

Порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 14 вересня 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

ALIYEVA AND OTHERS v. Azerbaijan (№ 66249/16 та 6 інших – див. додаток)

Обставини справи

У 2011 році голова органу місцевої виконавчої влади міста Баку (виконавчий орган) видав розпорядження, за якими заявники мали звільнити свої квартири. На основі цих розпоряджень заявники уклали договори купівлі-продажу із заступником голови виконавчого органу. Декілька років потому вони звернулися до виконавчого органу, оскільки їхні квартири були вилучені для суспільних потреб, а тому вони мали право на додаткову компенсацію за статтею 2.3 Указу Президента № 689 від 26 грудня 2007 року та за статтею 66 Закону про експропріацію землі для суспільних потреб. Виконавчий орган відмовився сплачувати будь-яку додаткову компенсацію. Надалі заявники в національних судах ініціювали окремі провадження проти виконавчого органу; Міністерство фінансів було залучене до провадження як третя особа. В результаті розгляду справ у суді першої інстанції окремі вимоги заявників були задоволені повністю або частково, в той час як інші повністю відхилено. Ці рішення були оскаржені до Верховного суду, який ухвалив рішення не на користь заявників.

У своїй скарзі до Суду заявники скаржилися на незаконне втручання у їхнє право власності у зв'язку з відмовою національних судів присудити їм додаткові надбавки (виплати) до компенсації, на які вони мали право за національним законодавством.

Оцінка Суду

Застосовність

Додаткова 20-відсоткова компенсація згідно з Указом Президента 2007 року

Стаття 2.3 Указу Президента передбачала право особи, майно якої було вилучене для державних потреб, на додаткову компенсацію. Видається, що компенсація по суті становила фіксовану надбавку в розмірі 20 % від ринкової вартості вилученого майна.

Вимоги заявників про додаткову компенсацію в кінцевому результаті були відхилені Верховним судом на основі того, що їхнє майно не було вилучене для державних потреб. Проте в низці інших справ Верховний суд підтримав рішення судів нижчих інстанцій про задоволення вимог із виплати додаткової компенсації, пред'явлених іншими особами, які проживали в тому ж районі, що і заявники, на яких також поширювалося розпорядження виконавчого органу і вимоги яких про додаткову компенсацію ґрунтувалися на тих самих підставах. У цих останніх справах Верховний суд дійшов висновку, що, незважаючи на недотримання органами влади відповідної процедури експропріації і, зокрема, відсутність розпорядження Кабінету міністрів про експропріацію, відповідне майно було справді вилучене для державних потреб. Також в одному зі своїх рішень Верховний суд послався на наявність схожих справ, у яких вимоги про компенсацію були задоволені. Уряд не стверджував, що вказаний підхід,

який, як видається, визнає наявність законних очікувань у заявників на отримання 20-відсоткової компенсації, яку вони вимагали, був результатом окремої судової помилки або з будь-яких підстав не мав стосунку до справ заявників. Вимога заявників про додаткову компенсацію в розмірі 20 % підтримувалася чітко визначеною усталеною практикою Верховного суду.

Крім того, у справах *Akhverdiyev* та *Khalikova* будинок і квартира (відповідно) заявників були знесені на підставі аналогічних розпоряджень виконавчого органу. Зокрема, у справі *Akhverdiyev* Уряд у Суді чітко вказав, що майно заявників було законно «експропрійовано ... для суспільних потреб» виконавчим органом. З урахуванням того факту, що обставини справи, за яких мало місце відчуження приватного майна як у тих, так і в цих справах, здебільшого були схожими (тобто вилучення та позбавлення права власності були ініційовані розпорядженнями виконавчого органу, а у справі *Khalikova* зрештою було укладено договір купівлі-продажу), позиція Уряду з питання того, чи може відчуження за національним законодавством кваліфікуватися як експропріація для державних або приватних потреб, є непослідовною.

Відмова у присудженні заявникам компенсації не обумовлювалась будь-якими розбіжностями в національній судовій практиці внаслідок різних тлумачень відповідного законодавчого положення національними судами, оскільки не було доведено наявності будь-яких суперечливих тлумачень цього положення закону. Ця відмова обумовлювалась національними судами і, зокрема, висновками Верховного суду в цих конкретних справах, які відрізнялися від висновків у попередніх схожих справах про те, що в ситуації заявників Указ був незастосовним, оскільки така ситуація не була експропріацією для державних потреб.

У світлі наведеного і для цілей цієї скарги позиція заявників стосовно того, що їхні квартири були експропрійовані виконавчим органом для державних потреб, який діяв від імені держави, у зв'язку із чим вони мали право на отримання додаткової компенсації в розмірі 20 %, становила «легітимне очікування», яке було достатньо установлене національним законодавством і підтверджувалося значним обсягом національної судової практики, і давала достатньо підстав для поняття «майно» в розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Компенсація за «позбавлення» згідно із Законом про експропріацію

На підставі відповідних положень Закону про експропріацію «орган експропріації» був органом, визначеним розпорядженням Кабінету міністрів про експропріацію. У справах заявників такого розпорядження видано не було, і вони були змушені пред'явити свої вимоги до виконавчого органу, який не мав повноважень експропріювати / вилучати приватне майно за своєю ініціативою. Заявники також пред'явили свої вимоги про компенсацію набагато пізніше від установленого для цього періоду часу. Крім того, незважаючи на наявність значного обсягу національної судової практики, яка разом із застосовними положеннями національного законодавства була достатньою основою для пред'явлення заявниками своїх вимог на підставі Указу Президента, ситуація щодо

вимог про компенсацію згідно із Законом про експропріацію була протилежною. Фактично, лише в трьох порушених іншими особами справах, на які вплинуло розпорядження виконавчого органу, аналогічні вимоги все ж були задоволені.

Зрештою, заявники переконливо не продемонстрували того, що на час пред'явлення своїх вимог вони могли мати «легітимне очікування» в отриманні компенсації за позбавлення майна за Законом про експропріацію.

По суті

Суд мав з'ясувати, чи була відмова у виплаті додаткової 20-відсоткової компенсації втручанням у право заявників на мирне володіння своїм майном. Заяви заявників були зосереджені переважно на непослідовному підході національних судів та ймовірній свавільності їхніх рішень. Тому наявність втручання залежала від того, чи справді національні суди діяли у свавільний спосіб.

Сторони мали різну думку з приводу того, чи може вважатися ситуація із заявниками експропріацією для державних потреб. Як вбачається, Суд дійшов висновку про те, що твердження заявників про експропріацію їхніх квартир для державних потреб принаймні підтверджувалось усталеною практикою Верховного суду. За цих обставин було вкрай важливим те, щоб національні суди, до яких заявники звернулися за захистом, надали чітку та обґрунтовану відповідь на питання, чи мали заявники право на додаткові 20 % компенсації, яку вимагали.

Проте національні суди і, зокрема, Верховний суд, який є найвищим судовим органом, до якого заявники могли звернутись у звичайному порядку, ухвалили різні рішення із протилежними оцінками тієї ж ситуації у справах заявників та справах, ініційованих іншими особами.

Крім цього, незважаючи на прямі посилання заявників на попередні остаточні рішення, якими такі ж вимоги були задоволені, Верховний суд нічого не вказав про них у рішеннях заявників і не надав жодних роз'яснень про те, чому він дійшов іншого висновку у їхніх справах.

ЄСПЛ вже відзначав, що роль верховного суду полягає саме у врегулюванні таких конфліктів / суперечностей і якщо в межах одного вищого судового органу держави формується суперечлива практика, то цей суд сам стає джерелом правової невизначеності, тим самим порушуючи принцип правової визначеності та послаблюючи суспільну довіру до правосуддя. ЄСПЛ також вказав, що в тих випадках, коли явно протилежні рішення порушували право на мирне володіння майном і не було надано жодного обґрунтованого пояснення цієї розбіжності, такі втручання не можуть вважатися законними для цілей статті 1 Першого протоколу до Конвенції, оскільки призводять до непослідовної усталеної практики, яка не має необхідної точності, що допомагало б відповідним особам передбачити наслідки своїх рішень.

У світлі наведеного рішення національних судів і відповідних рішень Верховного суду відмова в задоволенні вимог заявників становила втручання у їхнє право на мирне володіння своїм майном за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції. Таке втручання

не було сумісним із принципом законності і, відповідно, суперечило статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Висновок

Порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 21 вересня 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 4 ПРОТОКОЛУ № 7 ДО КОНВЕНЦІЇ (ПРАВО НЕ БУТИ ПРИТЯГНУТИМ ДО СУДУ АБО ПОКАРАНИМ ДВІЧІ)

GALOVIĆ v. Croatia (№ 45512/11)

Обставини справи

Заявника на підставі Закону про захист від домашнього насильства було засуджено за два окремі випадки домашнього насильства, що мали місце у 2008 році. Надалі його було засуджено за домашнє насильство (на підставі Кримінального кодексу) за обвинуваченням, що стосувалося випадків у період між лютим 2005 року та листопадом 2008 року.

Заявник скаржився, що його було піддано суду та покарано двічі за те саме правопорушення всупереч статті 4 Протоколу № 7 до Конвенції. Він також скаржився за пунктом 1 та підпунктами (b) та (c) пункту 3 статті 6 Конвенції на те, що не мав достатньо часу для пошуку захисника й підготовки свого захисту в апеляційному провадженні, і за пунктом 1 та підпунктом (c) пункту 3 статті 6 Конвенції, що був відсутнім у засіданні апеляційного суду.

Оцінка Суду

ЄСПЛ не встановив порушення за пунктом 1 та підпунктами (b) та (c) пункту 3 статті 6 Конвенції щодо короткої тривалості періоду, впродовж якого заявник мав підготувати свій захист у засіданні апеляційного суду, й установив порушення пункту 1 та підпункту (c) пункту 3 статті 6 Конвенції стосовно відсутності захисника на судовому засіданні в апеляційному суді.

Це рішення важливе, оскільки Суд уперше застосував принципи, установлені у справі *A and B v. Norway* [GC], §§ 130–132, щодо проведення подвійного провадження в конкретному аспекті домашнього насильства.

1. Нагадуючи про позитивне зобов'язання держав за статтями 3 та 8 Конвенції із забезпечення та підтримки належної нормативно-правової бази, що забезпечує захист від актів домашнього насильства (*Ž.B. v. Croatia*, §§ 47 та 49), ЄСПЛ підкреслив, що в національних правових системах можуть бути різні підходи до криміналізації таких діянь. У зв'язку із цим ЄСПЛ відзначив, що домашнє насильство рідко є разовим випадком і може розглядатись як особлива форма продовжуваного правопорушення, характеризуваного постійною поведінкою, за якої кожен окремий випадок є складовим елементом більш широкої поведінки (посилаючись на *Volodina v. Russia*, § 86; *Kurt v. Austria* [GC], § 164; *Rohlena v. the Czech Republic* [GC], § 72; та *Valiulienė v. Lithuania*, § 68).

2. Далі Суд застосував принципи, наведені у справі *A and B*, аби з'ясувати, чи було відповідне подвійне провадження «достатньо близько пов'язаним по суті й у часі» з урахуванням конкретного контексту та динаміки домашнього насильства:

(а) що стосується взаємодоповнювального характеру проваджень, то метою провадження у справі про адміністративне / незначне правопорушення було здійснення швидкої / невідкладної реакції на окремий випадок домашнього насильства задля того, щоб запобігти, вчасно й ефективно, подальшій ескалації насильства в сім'ї, в той час як кримінальне провадження було спрямоване на всеохопне врегулювання продовжуваної ситуації домашнього насильства шляхом поступової активізації реакції держави;

(b) що стосується передбачуваності подвійного провадження, то заявник мав би бути обізнаним, неодноразово агресивно поводячись зі своїми близькими членами родини, що його поведінка може спричинити такі наслідки;

(c) що стосується способу здійснення проваджень, то кримінальний суд узяв до уваги всі попередні рішення судів у справах про адміністративне правопорушення і використав деякі документальні докази, отримані в межах цих справ;

(d) що стосується застосованого покарання, то кримінальний суд вирахував із покарання заявника період його перебування під вартою у зв'язку із двома засудженнями в рамках справ про адміністративне / незначне правопорушення;

(e) зрештою, що стосується зв'язку в часі між різними етапами проваджень, то після того як кілька тісно пов'язаних між собою в часі випадків (приблизно упродовж трирічного періоду) досягли певного ступеня суворості, який «завершився» під час останнього випадку, органи влади ініціювали останній етап проваджень у справі про адміністративне / незначне правопорушення, а приблизно через місяць після цього – кримінальне провадження за продовжуване домашнє насильство.

Насамкінець ЄСПЛ установив, що розглядуване в цій справі подвійне провадження було єдиним і пропорційним цілим, яке дозволяло карати заявника як за окремі випадки домашнього насильства, так і за його поведінку в ефективний, пропорційний та стримувальний спосіб, а тому воно не було рівноцінним повторенню покарання всупереч статті 4 Протоколу № 7 до Конвенції.

Висновок

Відсутність порушення пункту 1 та підпункту (c) пункту 3 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд) щодо короткої тривалості періоду, впродовж якого заявник мав підготувати свій захист у засіданні апеляційного суду.

Порушення пункту 1 та підпункту (c) пункту 3 статті 6 Конвенції щодо відсутності заявника в засіданні апеляційного суду.

Відсутність порушення статті 4 Протоколу № 7 до Конвенції (право не бути притягнутим до суду або покараним двічі).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 31 серпня 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Рішення ЄСПЛ, ухвалені проти України

Стаття 3 Конвенції (заборона катування)

[MAKARENKO AND OTHERS v. Ukraine](#) (№ 53747/09 та 4 інших – див. додаток): непроведення ефективного розслідування факту жорстокого поводження із заявниками з боку працівників правоохоронних органів й інші скарги за Конвенцією – порушення

[ALIZADA AND OTHERS v. Ukraine](#) (№ 1100/14 та 2 інших – див. додаток): жорстоке поводження із заявниками з боку працівників правоохоронних органів і непроведення ефективного розслідування щодо факту цього й інші скарги за Конвенцією – порушення

[LUTAYENKO AND OTHERS v. Ukraine](#) (№ 1781/14 та 4 інших – див. додаток): непроведення ефективного розслідування факту жорстокого поводження із заявниками з боку працівників правоохоронних органів й інші скарги за Конвенцією – порушення

[POLISHCHUK AND OTHERS v. Ukraine](#) (№ 6648/14 та 3 інших – див. додаток): жорстоке поводження із заявниками з боку працівників правоохоронних органів і непроведення ефективного розслідування щодо факту цього – порушення

[YERYOMENKO AND OTHERS v. Ukraine](#) (№ 59600/19 та 2 інших – див. додаток): неналежні умови ув'язнення та відсутність ефективного засобу правового захисту щодо цього й порушення інших вимог Конвенції – порушення

[KOCHURA AND OTHERS v. Ukraine](#) (№ 7925/20 та 9 інших – див. додаток): відсутність перспективи звільнення від покарання у вигляді довічного позбавлення волі – порушення

[BAS AND OTHERS v. Ukraine](#) (№ 21865/20 та 3 інших – див. додаток): неналежні умови ув'язнення та відсутність ефективного засобу правового захисту щодо цього – порушення

[DERIGLAZOV AND OTHERS v. Ukraine](#) (№ 42363/18 та 5 інших – див. додаток): неналежні умови ув'язнення та відсутність ефективного засобу правового захисту щодо цього й порушення інших вимог Конвенції – порушення

[SHKARANOV AND OTHERS v. Ukraine](#) (№ 22980/20 та 2 інших – див. додаток): неналежні умови ув'язнення та відсутність ефективного засобу правового захисту щодо цього – порушення

[DASHKEVYCH AND OTHERS v. Ukraine](#) (№ 25844/20 та 2 інших – див. додаток): неналежні умови ув'язнення та відсутність ефективного засобу правового захисту щодо цього й порушення інших вимог Конвенції – порушення

[MASLYUCHENKO AND OTHERS v. Ukraine](#) (№ 26736/20 та 4 інших – див. додаток): неналежні умови ув'язнення та відсутність ефективного засобу правового захисту щодо цього й порушення інших вимог Конвенції – порушення

Стаття 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність)

[SHOYGO v. Ukraine](#) (№ 29662/13): відсутність ефективного засобу оскарження законності тримання під вартою в межах процедури видворення і відсутність права на відшкодування внаслідок незаконного ув'язнення – порушення

Стаття 6 Конвенції (право на справедливий суд)

[GERASHCHENKO AND OTHERS v. Ukraine](#) (№ 9219/20 та 3 інших – див. додаток): надмірна тривалість кримінального провадження та відсутність ефективного засобу правового захисту – порушення

[PODYAPOLSKYY AND SULYMA v. Ukraine](#) (№ 38946/20 та 52648/20): надмірна тривалість цивільного провадження та відсутність ефективного засобу правового захисту – порушення

[TSYGANENKO AND OTHERS v. Ukraine](#) (№ 5928/20 та 5 інших – див. додаток): надмірна тривалість кримінального провадження та відсутність ефективного засобу правового захисту – порушення

[LUZAN AND OTHERS v. Ukraine](#) (№ 10990/20 та 2 інших – див. додаток): надмірна тривалість цивільного провадження та відсутність ефективного засобу правового захисту – порушення

Огляд рішень Європейського суду з прав людини (серпень – вересень 2021 року). Рішення за період із 31.08.2021 по 30.09.2021 / Відпов. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2021. – 52 с.

Застереження:

1. Огляд окремих судових рішень, зокрема і їх переклад, здійснюють працівники департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду з використанням матеріалів, розміщених на вебсайтах Європейського суду з прав людини:

<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>;

<https://hudoc.echr.coe.int>.

2. Огляд рішень здійснено з метою ознайомлення з їх коротким змістом. Для повного розуміння суті висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним на вебресурсах Європейського суду з прав людини.

3. Інформація має суто допоміжний та довідковий характер і не має на меті висвітлити суть усієї проблематики, яка вирішується відповідними судовими рішеннями.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua